

การวิจารณ์วรรณคดีในแง่หลักแบบฉบับ

ในศตวรรษที่ 20 วิชาที่ได้รับความสนใจไม่น้อยกว่าจิตวิทยาทั่วไป และจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ คือ มานุษยวิทยา (Anthropology) มานุษยวิทยาเป็นวิชาที่วากววยชีวิต ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบสังคม ความเชื่อถือหรือศาสนาของมนุษย์ทั่วไป ทั้งในสมัยโบราณ และสมัยปัจจุบัน และทั้งในกลุ่มสังคมที่เจริญควยอารยธรรมหรือคอยอารยธรรม การศึกษาเปรียบเทียบสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ตามหลักวิชามานุษยวิทยา ทำให้นักมานุษยวิทยาค้นพบว่า วิชาที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับจิตวิทยาเป็นอย่างมาก การวิเคราะห์ทางจิตวิทยาทำให้เข้าใจสาเหตุพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อวิชามานุษยวิทยา; ในทำนองเดียวกัน ความเข้าใจสาเหตุพฤติกรรมของมนุษย์ก็ทำให้มีความรู้และเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับจิตวิทยาได้ลึกซึ้งและกว้างขวางกว่าเดิม อันเป็นประโยชน์ต่อวิชาจิตวิทยา ทั้งสองวิชาจึงได้รับความสนใจควบคู่กันไป นักจิตวิทยาและนักมานุษยวิทยา มักจะมีการประชุมพบปะ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นและความรู้ที่ต่างคนความมาได้เพื่อประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย ความร่วมมือดังกล่าวก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสาขาวิชาการอื่น ๆ ควย เช่น ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ โบราณคดี คติพื้นเมือง นิทานพื้นเมือง วรรณคดี และวรรณคดีวิจารณ์ ฯลฯ

การที่ความรู้ทางคานมานุษยวิทยาเป็นประโยชน์ต่อสาขาวิชาการต่าง ๆ ดังกล่าว ทำให้นักมานุษยวิทยามีความกระตือรือร้นที่จะสำรวจคณควาเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับมนุษย์ต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง นักมานุษยวิทยาที่จักความีชื่อเสียงมากคนหนึ่ง คือ เซอร์เจมส์ จอร์จ เฟรเซอร์ (Sir James George Frazer) เขาได้จัดพิมพ์ผลงานคณควา ซึ่งมีคุณค่าสูงไวเล่มหนึ่ง ชื่อ The Golden Bough เขาเริ่มเขียนหนังสือนี้ในปี ค.ศ. 1890 (พ.ศ. 2433) และใช้เวลาเรียบเรียงอยู่หลายปี หนังสือเล่มนี้มีความยาวหลายพันหน้า ให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณี ความเชื่อถือทางศาสนา ระบบสังคม คติพื้นเมืองและนิทานพื้นเมือง ฯลฯ ของชนชาติต่าง ๆ ทั่วโลกไม่ว่าจะเป็นชาติที่เจริญควยอารยธรรมหรือคอยอารยธรรม เช่น ชาวเน่าเล็ก ๆ ชาวเขา ชาวคอย ชาวป่า ชาวเกาะ ฯลฯ รายละเอียดที่ปรากฏ

ในหนังสือเล่มนี้เป็นประโยชน์ต่อนักมานุษยวิทยาโดยตรง และคือนักปราชญ์ของแขนงวิชาอื่น ๆ รวมทั้งนักวิจารณ์วรรณคดีด้วย.

การศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้อย่างลึกซึ้ง ทำให้ผู้อ่านค้นพบความจริงสำคัญประการหนึ่ง, กล่าวคือ ความเชื่อต่อทางศาสนา ประเพณี ระบบสังคม ตลอดจนจิตพิณเมืองและนิทานพื้นเมืองของชนชาติต่าง ๆ จะมีบางส่วนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน อย่างน่าประหลาด. ส่วนที่คล้ายคลึงกันนี้จัดเป็นลักษณะสากล (Universal), สามารถนำมาจัดแยกประเภทและรวบรวมเป็นแบบ (Type) หนึ่ง ๆ ได้. แมชนชาติที่อยู่ห่างกันคนละซีกโลก ก็อาจจะมีแบบ ที่คล้ายคลึงกันได้ด้วย. และเมื่อพิจารณาแบบต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งก็สังเกตเห็นได้ชัดว่า มิได้เป็นแบบที่เกิดขึ้นใหม่, หากมีแก่นที่ซ้ำหรือคล้ายคลึงกับแบบในสมัยโบราณด้วย. ลักษณะดังกล่าวนี้ตรงกับทฤษฎีว่าด้วยหลักแบบฉบับ (Archetypes)¹ ในหลักจิตวิทยาของคาล คุสตาฟ จุง ซึ่งได้กล่าวถึงไปแล้วในตอนต้น, จึงมีผู้สนใจใคร่จะศึกษาพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมานุษยวิทยากับหลักแบบฉบับ เพราะอาจจะเป็นประโยชน์ต่อสาขาวิชาการอื่น ๆ ได้.

การนำหลักแบบฉบับและมานุษยวิทยามาใช้ในการวิจารณ์วรรณคดี

ผู้ตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างหลักแบบฉบับและมานุษยวิทยาว่าสามารถนำมาใช้ในการวิจารณ์วรรณคดีได้คือ มอด บ็อดคิน (Maud Bodkin). ในหนังสือเกี่ยวกับวรรณคดีวิจารณ์ที่มีชื่อเสียงของเธอ ชื่อ Archetypal Patterns in Poetry (1934), เธอเสนอความเห็นว่ จิตวิทยารวมกับมานุษยวิทยาอาจจะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการวิจารณ์วรรณคดีได้เป็นอย่างดี. ข้อคิดที่น่าสนใจที่สุดก็คือ เธอเห็นว่าหลักแบบฉบับที่จุงค้นพบว่ามีอยู่ในจิตไร้สำนึกส่วนรวม (Collective unconscious)²

¹ อ่านคำอธิบาย "หลักแบบฉบับ", หน้า 32 - 33.

² อ่านคำอธิบาย "จิตไร้สำนึกส่วนรวม", หน้า 31 - 32.

THIS IS MYSPER M. 555

ของมนุษย์นั้น มีปรากฏอยู่ในรากฐานส่วนลึกที่สุดของวรรณคดีทั่วไป และเป็นสิ่งที่มีอิทธิพล
สูงสุดต่อความรู้สึกของทั้งผู้แต่งและผู้อ่านวรรณคดีด้วย.¹

ม็อคคินตระหนักดีว่า ข้อคิดดังกล่าวจะมีความสำคัญและมีประโยชน์ต่อการ ศึกษา
วิจารณ์วรรณคดีเพียงใดก็ตาม แต่ก็มีขอบกพร่องที่สำคัญ เพราะมีลักษณะโน้มเอียงไปในทาง
ขาดเหตุผล ข้อมูล หลักฐานหรือข้ออ้างอิงอื่น ๆ ข้อคิดนี้เป็นแต่เพียงความรู้สึก (Feeling)
มากกว่าเป็นความรูตามหลักวิชา (Intellect), จึงอาจจะมีลักษณะคลุมเครือ ลึกลับ
และเข้าใจยาก. เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว เธอได้พยายามพิสูจน์ข้อเสนอของเธอตามหลัก
วิทยาศาสตร์ คือแสดงเหตุผลและข้อมูลอย่างชัดเจน. วิธีพิสูจน์ของเธอในหนังสือเล่มนี้
แยกออกเป็นสองแนว. แนวแรกเป็นรายงานเสนอการค้นพบลักษณะที่เป็นแบบฉบับในวรรณคดี
เรื่องหนึ่ง ๆ เช่น หลักแบบฉบับเกี่ยวกับความทนทุกข์ทรมาน ความตาย และการเกิดใหม่
ในโคลงชื่อ "The Ancient Mariner", หรือหลักแบบฉบับเกี่ยวกับมโหรีพิสด ในบทละคร
เรื่อง Hamlet, ฯลฯ. แนวที่สองเป็นรายงานการ เปรียบเทียบลักษณะที่เป็นแบบฉบับตรงกัน
ในวรรณคดีหลาย ๆ เรื่อง- เช่น แบบฉบับของความเชื่อในเรื่องสวรรค์นรก ซึ่งตรงกันใน
วรรณคดีของคอลลิดจ์ (Coleridge), มิลตัน (Milton), และคันเต (Dante);
แบบฉบับของพระเอกในวรรณคดีโบราณซึ่งตรงกันในวรรณคดีปัจจุบัน; หรือแบบฉบับเกี่ยวกับ
ความเชื่อถือทางศาสนาซึ่งตรงกันในวรรณคดีต่างภาษาและสมัย, ฯลฯ. เธอสรุปข้อพิสูจน์
ในเรื่องหลักแบบฉบับที่ปรากฏในวรรณคดีว่า หลักแบบฉบับไม่เป็นแต่เพียงพื้นฐานเบื้องต้น
ของวรรณคดีโบราณเท่านั้น, แม้ในวรรณคดีปัจจุบัน หลักแบบฉบับก็ยังคงเป็นแก่นสำคัญ
หรือเป็นแก่นเรื่อง (Theme) ซึ่งเกิดจากจิตไร้สำนึกส่วนรวมของทั้งผู้แต่งและผู้อ่าน
วรรณคดี. นอกจากนี้ เธอยังได้เสนอความคิดว่า หลักแบบฉบับมิได้ปรากฏแต่เฉพาะใน
วรรณคดี, นิทานพื้นเมือง เทพนิยาย คำานาน หรือนิยายปรัมปราต่าง ๆ ก็ล้วนแต่มี
พฤติกรรมของมนุษย์ ความเชื่อถือทางศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี ที่จัดเป็นหลัก-
แบบฉบับ ซ้ำ ๆ กัน, ตรงกับหลักแบบฉบับที่ปรากฏในวรรณคดีของทุกชาติ ทุกศาสนา

¹ Stanley Edgar Hyman, The Armed Vision (New York: Random House, Inc., 1947), p. 132.

และทุกสมัยด้วย.

การค้นพบของมอด บ็อคคินทำให้นักศึกษาวิจารณ์วรรณคดีได้รับคำขอบของปัญหา
 ที่ก่อให้เกิดความพิศวง มาเป็นเวลานานแล้วว่า เหตุที่เรื่องราวในวรรณคดีหรือนิยาย
ปรัมปรามักจะซ้ำ ๆ กัน แม้จะต่างภาษาหรือต่างสมัยกัน, และผู้คนก็ยังนิยมอ่านแทน-
เรื่องที่ซ้ำ ๆ กันนี้ได้โดยไม่รู้ลึกลับเบื้องหน้า, ก็เพราะมนุษย์มีจิตไร้สำนึกส่วนรวมที่เหมือน
กันหรือคล้ายคลึงกันตามหลักจิตวิทยาของจูง. ไม่ว่าเวลาจะผ่านไปช้านานเพียงใดและ
สถานที่จะอยู่ห่างไกลกันมากเพียงใดมนุษย์ก็ยังคงมีจิตไร้สำนึกในส่วนลึกที่สุดของจิตเหมือน
กัน. ความฝัน ความหวัง จินตนาการ หรือพฤติกรรม ซึ่งได้รับอิทธิพลจากจิตไร้สำนึกนี้
จัดได้ว่าเป็นประสบการณ์ของจิตไร้สำนึกส่วนรวมซึ่งเกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับกำเนิดของมนุษย์.
วรรณคดีจึงเป็นเสมือนสิ่งที่บันทึกจิตไร้สำนึกของมนุษย์ทั่วไปโดยส่วนรวม. มนุษย์นิยมอ่าน
วรรณคดีได้โดยไม่รู้ลึกลับเบื้องหน้า เพราะจิตไร้สำนึกส่วนรวมของมนุษย์มีความคุ้นเคยกับประ-
สขการณ์ที่ปรากฏในวรรณคดี. วรรณคดีจึงเป็นประสบการณ์รวมกันระหว่างผู้แต่งกับผู้อ่าน
ซึ่งเป็นมนุษยชาติทั่วไปไม่ว่ากัศชาติ ศาสนา หรือสมัย.

ผลงานทางหลักจิตวิทยาของจูง ทางมานุษยวิทยาของเฟร เซอร์ และทางวรรณคดี
 วิจารณ์ของมอด บ็อคคิน ก่อให้เกิดแนววิจารณ์วรรณคดีเพิ่มขึ้นใหม่อีกแนวหนึ่งในกลางศตวรรษ
 ที่ 20, คือ การวิจารณ์วรรณคดีในแง่หลักแบบฉบับ (The Archetypal Approach
of Literary Criticism), ซึ่งเป็นการวิจารณ์สิ่งที่เป็นความเชื่อถือ แบบแผน ประเพณี
 พฤติกรรม หรือเรื่องราวในวรรณคดี, ที่มีลักษณะเป็นแบบฉบับ. ลักษณะที่เป็นแบบฉบับดังกล่าว
 หมายถึงสิ่งที่เป็นแบบแผนซ้ำ ๆ กันในจิตไร้สำนึกของมนุษย์และเกิดจากประสบการณ์อันไร้
 สำนึกของมนุษย์ ซึ่งมีคล้ายคลึงสืบเนื่องกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงคนปัจจุบัน. แบบฉบับดังกล่าว
 ได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับการเกิด การตาย ความรัก ชีวิตในครอบครัว ความสูญเสีย
 ความหลงผิด การต่อสู้ การแก่งแย่งชิงดี ความตกต่ำ ฯลฯ. สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นประสบการณ์
 อันไร้สำนึกของมนุษย์ทุกชาติและทุกสมัย ซึ่งสะท้อนออกมาให้เราสังเกตเห็นได้จากนิยาย
 ปรัมปรา (Myths) บาง, จากความฝัน (Dreams), จากศิลปะ (Art) หรือจาก
 วรรณคดี (Poetry) บาง. สำหรับในวรรณคดี ผู้แต่งก็ใช้แก่นเรื่องที่ซ้ำ ๆ กันใน

โครงเรื่องหรือภาพจน์ใหม่ ๆ แต่เป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งที่อยู่ในจิตไร้สำนึกส่วนรวมหรือความทรงจำอันเก่าแก่ของมนุษยชาติ สัญลักษณ์เหล่านี้อาจนำมาอธิบายหรือตีความออกมาเป็นลักษณะธรรมดาที่เข้าใจได้ง่ายขึ้น ด้วยการนำความรู้ทางวิชาการต่าง ๆ โดยเฉพาะจิตวิทยาและจิตวิเคราะห์ รวมทั้งมานุษยวิทยา มาช่วยประกอบการวิเคราะห์.

อาจจะมิได้เห็นด้วยกับทฤษฎีนี้ ในแง่ที่ว่า หลักแบบฉบับยังอยู่ในสายเลือด สมองหรือวิญญาณ และสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ, เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่น่าเชื่อ. แต่เราก็ต้องยอมรับว่า เหตุการณ์หรือความเชื่อบางอย่างในสมัยโบราณ คอนชางจะมีอำนาจหรือมีอิทธิพลต่อจิตใจของคนสมัยใหม่มิใช่น้อย, และสังเกตเห็นได้ว่าสิ่งเหล่านี้ปรากฏอยู่ในชีวิตประจำวันด้วย. คนทุกคนจะต้องผ่านประสบการณ์ดังกล่าว เช่น ความรักของพ่อแม่ที่มีคดลูก ความขัดแย้งระหว่างลูกกับพ่อหรือแม่ ความขัดแย้งระหว่างสามีภรรยา การมีลูก การฆ่าพ่อหรือแม่โดยที่ไม่รู้หรือทั้ง ๆ ที่รู้ อุปสรรคในชีวิต ความทนทุกข์ทรมาน ความหลงตัวเองและความตกต่ำ ฯลฯ.

ตัวอย่างที่มอด บ็อคคิน เสนอว่า "การเกิดใหม่" เป็นหลักแบบฉบับหนึ่งในโคลง "The Ancient Mariner" นับเป็นตัวอย่างอันดี, ดังจะเห็นได้ว่า ความเชื่อเช่นนี้เป็นความเชื่อของชนชาติอื่น ๆ ด้วย. ชาวอีจิปต์เชื่อว่าคนตายแล้วจะต้องกลับมาเกิดใหม่ จึงเก็บรักษาศพไว้เป็นอย่างดีโดยมีความหวังว่าสักวันหนึ่ง วิญญาณจะกลับมาสร้างเดิม. มีผู้สันนิษฐานว่า ความเชื่อเช่นนี้อาจจะสืบเนื่องมาจากสภาพธรรมชาติที่ชาวอีจิปต์พบเห็นอยู่ทุกวัน, เช่นเห็นแม่น้ำไนล์ ซึ่งเป็นที่นับถือของคนมีน้ำลงจนแห้งผาก สัตว์พืชในแม่น้ำตายจนหมดสิ้น, แต่แล้วเมื่อน้ำขึ้น ที่ดิน อากาศ สภาพธรรมชาติต่าง ๆ ก็กลับอุดมสมบูรณ์ สัตว์พืชก็กลับมีขึ้นมาใหม่ ; ลักษณะเช่นนี้ อาจจะเป็นสาเหตุที่ทำให้ชาวอีจิปต์เชื่อว่ามี การเวียนว่ายตายเกิด, โดยเฉพาะการกลับคืนสร้างเดิม เช่นเดียวกับการที่น้ำไหลคืนมาสู่แม่น้ำไนล์. ชนชาติอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนไม่น้อย รวมทั้งชนชาติไทยก็มีความเชื่อถือทำนองเดียวกันนี้ ดังมีเรื่องราวเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ซึ่งเสวยชาติต่าง ๆ หรือนิยายปรัมปราหลายเรื่องก็แฝงสัญลักษณ์ของความเชื่อถือในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด. ดังนั้น หลักแบบฉบับนี้ จึงเป็นแบบแผนที่ซ้ำ ๆ กันของมนุษยชาติ, จัดเป็นแบบฉบับของส่วนรวม ซึ่งไม่

จำกัดสมัยด้วย.

คานซิกเกอร์ (Danziger) และจอห์นสัน (Johnson) นักวรรณคดีวิจารณ์ยุคปัจจุบัน สรุปหลักแบบฉบับที่ปรากฏในวรรณคดีไว้สองประเภท คือ หลักแบบฉบับที่ใช้สัญลักษณ์สากล และ หลักแบบฉบับที่ใช้สัญลักษณ์ส่วนบุคคล.¹

หลักแบบฉบับที่ใช้สัญลักษณ์สากล : ในนิทานหรือนิยายปรัมปรา มักจะมีเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์, เช่น การเกิด การตาย การเริ่มต้น ความขัดแย้ง การเกิดใหม่ ความตกต่ำ ฯลฯ, โดยใช้สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับธรรมชาติในชีวิตประจำวัน เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ แทนความหมายของความเชื่อถือหรือพฤติกรรมอันเป็นแบบฉบับ. ส่วนใหญ่ ธรรมชาติเหล่านี้จะถูกสมมติให้เป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีอำนาจเหนือธรรมชาติด้วย เช่น

- "หลักแบบฉบับเกี่ยวกับการเกิด การดำรงชีวิต และการตาย". ธรรมชาติต่าง ๆ กำหนดสัญลักษณ์เช่นคล้ายคลึงกันจนอาจจัดเป็นสัญลักษณ์สากลได้ เช่น ชาวอียิปต์กำหนดให้แม่น้ำไนล์ เป็นสัญลักษณ์แทนการเวียนว่ายตายเกิด, ชาวอินเดีย เชื่อถือว่าแม่น้ำคงคาเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นมรรคาไปสู่สวรรค์ เมื่อมีคนตายจึงนิยมนำศพมาทิ้งให้ลอยไปตามกระแสน้ำ ; ชาวไทยโบราณเชื่อถือว่า เจ้าแม่โพสพ เป็นผู้ยังความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณธัญญาหาร, เช่นเดียวกับชาวกรีกและโรมันเชื่อถือว่า เจ้าแม่ซีรีส (Ceres) หรือดีมิเตอร์ (Demeter) เป็นผู้มียอำนาจในทางบันดาลให้มีผลผลิตทางกสิกรรม.

- "หลักแบบฉบับเกี่ยวกับบาปบุญคุณโทษ". ชาติต่าง ๆ มีคติความเชื่อถือว่าพระเจ้ากริ้วที่มนุษย์ทำบาปแล้วบันดาลให้มีการทำลายโลกด้วยน้ำ ลม หรือไฟ. ความเชื่อถือเช่นนี้มีลักษณะตรงกันหรือคล้ายคลึงกันในตำนานหรือนิยายปรัมปราของหลายประเทศ เช่น คติกรีก - โรมัน เชื่อว่า จูปีเตอร์ (Jupiter) บันดาลให้พายุในพริบตา ยกเว้นยอดเขาพาร์นาซัส (Parnassus) ซึ่งมีสำนักบรรพชาผู้ศีลสัตย์คนหนึ่งหลบภัยอยู่, คติของชาวยิว

¹ Marlies K. Danziger and W. Stacy Johnson, An Introduction to Literary Criticism (Boston: D.C. Heath and Company, 1961),

ก็กล่าวถึงการลงโทษของพระเป็นเจ้าให้ทั่วทุกโลกเช่นกัน คงเหลือแต่ลำเอียงของนออาซึ่งมัน-
 ทุกสัตว์นานาชนิดไว้อย่างละคู่เพื่อสืบพันธุ์ต่อไป, ชาวไทยก็มีความเชื่อในเรื่องการทำลาย
โลกเพราะมนุษย์ทำบาป โดยมีทั้งไฟมัลลย์กลับและน้ำท่วม ดังมีปรากฏในวรรณคดีหลายเรื่อง
 เช่น โครงการแข่งน้ำ ไทรภูมิพระร่วง ลักษณวงศ์ (สุนทรภู่) มนุษยอมตะ (อังคาร
กัลยาณพงศ์) ฯลฯ.

ตัวอย่างต่าง ๆ ดังกล่าวมาคร่าว ๆ นี้จัดเป็นหลักแบบฉบับที่ปรากฏในวรรณคดี
 หรือนิยายปรัมปรา โดยใช้สัญลักษณ์สากล ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกันแทบทุกชาติและแทบทุก
 สมัย. นับเป็นเหตุผลที่ช่วยสนับสนุนหลักจิตวิทยาของ Jung และความคิดเห็นของมอด บ็อคคิน
 ที่ว่า สัญลักษณ์อันเกิดจากจิตไร้สำนึกส่วนรวมย่อมมีลักษณะคล้ายคลึงกัน มีกำเนิดมาพร้อม ๆ
 กับมนุษย์ ฝังอยู่ในวิญญาณ ในสายเลือด หรือในจิตใจของมนุษย์ แล้วสะท้อนออกมาเป็น
 จินตนาการในนิทาน นิยาย ศิลปะ หรือ วรรณคดี.

หลักแบบฉบับที่ใช้สัญลักษณ์ส่วนบุคคล : ในบางกรณี โดยเฉพาะในสมัยปัจจุบัน
 ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์มีมากขึ้น, ธรรมชาติกลายเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ตามหลัก
 วิทยาศาสตร์ ; สัญลักษณ์สากลส่วนใหญ่ ซึ่งเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและถูกกำหนดให้เป็น
สิ่งเหนือธรรมชาติจึงเริ่มหมดความหมายไป. แต่เนื่องจากจิตไร้สำนึกส่วนรวมอันมีลักษณะ
เป็นแบบฉบับก็ยังคงอยู่ในวิญญาณหรือชีวิตจิตใจของมนุษย์และมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมต่าง ๆ
ของมนุษย์, จิตไร้สำนึกของมนุษย์จึงสร้างสรรค์สัญลักษณ์ขึ้นมาใหม่ เป็นสัญลักษณ์ส่วนบุคคล
ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบฉบับของตนเอง ; ขณะเดียวกันก็มักแทนเป็นหลักแบบฉบับซ้ำกับ
หลักเดิมด้วย ลักษณะของสัญลักษณ์ใหม่นี้จะสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ความเชื่อถือ หรือ
ความนิยมในยุคนั้น ๆ แต่ความหมายของมันจะยังคงซ้ำกับหลักแบบฉบับเดิม คือเกี่ยวกับ
ประสบการณ์ซึ่งฝังอยู่ในวิญญาณของมนุษย์ทั่วไป.¹

¹ อ่านตัวอย่างสัญลักษณ์ส่วนบุคคลในบทวิจารณ์ "The Turn of the Screw
 as a Poem", หน้า 134 - 40.

การวิจารณ์วรรณคดีที่ใช้สัญลักษณ์ส่วนบุคคล มีปัญหามากกว่าการวิจารณ์วรรณคดีที่ใช้สัญลักษณ์สากล, เพราะสัญลักษณ์ส่วนบุคคลเป็นสัญลักษณ์เฉพาะของกวีหนึ่ง ๆ การแปลหรือตีความระบบสัญลักษณ์จึงอาจจะผิดพลาดจากความจริงใดบาง. ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่จะวิจารณ์วรรณคดีที่ใช้สัญลักษณ์ดังกล่าว จำเป็นต้องใช้วิจารณ์อย่างลึกซึ้ง, ต้องมีความละเอียด สุขุม และความเพียรที่จะติดตามผลงานของกวีนั้น ๆ หลาย ๆ ชิ้น จนมีความคุ้นเคยกับความรู้สึกนึกคิดหรือจินตนาการ และท่วงท่าการแสดงออก (Style) ของกวี. ในบางครั้ง ผู้วิจารณ์ก็ต้องใช้ความรู้รอบตัวอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่น ศึกษาชีวประวัติส่วนตัวของกวี สภาพสังคมในระบะที่กวีแต่งเรื่องนั้น ๆ และคงต้องนำหลักจิตวิทยาทั่วไปหรือหลักมานุษยวิทยา มาช่วยในการวิจารณ์ด้วย.

วรรณคดีซึ่งใช้ระบบสัญลักษณ์ส่วนบุคคลมีอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย แต่เรายังทำความเข้าใจไม่ได้ลึกซึ้งเพียงพอ, จึงทำให้เข้าใจกันว่า วรรณคดีประเภทนี้หาอ่านได้ยาก. อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาตามความเห็นของ มอด บ็อคคิน, วรรณคดีทุกเรื่องไม่ว่าจะใช้สัญลักษณ์ประเภทใด ล้วนแต่มีหลักแบบฉบับแฝงอยู่ในส่วนลึกที่สุดของวรรณคดีนั้น ๆ. หลักแบบฉบับนี้เป็นสิ่งที่เชื่อมจิตใจสำนักของยูแองและยูอานใหม่ ความเกี่ยวข้องของสัมพันธ์กันอันเป็นเหตุให้ ยูอานมีความรู้สึกนิยมชมชอบวรรณคดี ทั้ง ๆ ที่วรรณคดีอาจจะมีเนื้อหาซ้ำกับวรรณคดีโบราณหรือนิยายปรัมปราของทั้งชาติตนเองและของชาติอื่น.

การนำหลักแบบฉบับของจูงประสมกับวิชามานุษยวิทยา มาใช้ในการศึกษาวิจารณ์วรรณคดี ซึ่งริเริ่มโดยมอด บ็อคคิน, เริ่มมีอิทธิพลต่อการศึกษาวิจารณ์วรรณคดีราวกลางศตวรรษที่ 20 นี้. การที่มีผู้เห็นพ้องด้วยและทดลองใช้กันแพร่หลาย แสดงว่า แนววิจารณ์นี้มีคุณค่ามากพอสมควร. นักวิจารณ์แนวนี้มีหลายคน เช่น รูค (Constance Rouke), แฮร์ริสัน (Jane Harrison), คอร์นฟอร์ด (F.M. Cornford), เมอเรีย (Gilbert Murray), แลง (Andrew Lang), ลอเรนซ์ (D.H. Lawrence) และเฮลแมน (Robert Heilman). การวิจารณ์ในแง่หลักแบบฉบับนี้ ถึงแม้จะดำเนินไปเพื่อจุดหมายประการเดียว คือ ตรวจสอบค้นหาสิ่งที่เป็นหลักแบบฉบับในวรรณคดี, แต่นักวิจารณ์ก็มีวิธีการต่าง ๆ กันแล้วแต่ความคิดเห็น ความสามารถของนักวิจารณ์ และความเหมาะสมในแนวเรื่องแต่ละเรื่อง. ตัวอย่างเช่น เมอเรีย วิจารณ์แต่ละครเรื่อง แฮมเล็ต ว่ามีลักษณะเป็นหลัก-

แบบฉบับในแง่ต่าง ๆ เช่น โครงเรื่อง โคลแมกส์ของเรื่อง การคลี่คลายเรื่อง บุคลิก ลักษณะและพฤติกรรมของตัวละคร, โดยโยงเข้ากับเรื่องเกี่ยวกับโอเรสตีส์ (Orestes) ในเทพนิยายของกรีก, และยังได้โยงไปหาด้านอื่น ๆ อีกหลายกระแสว่ามีลักษณะที่ คล้ายคลึงกัน. ระหว่างการวิจารณ์ เมื่อเรย์ได้เปรียบเทียบรายละเอียดต่าง ๆ ทุกแง่ว่า เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร, สถานที่และเวลาทางกันเพียงใด, มีกำเนิดที่เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร, แล้วสรุปลงท้ายว่า ที่กล่าวมาทั้งสิ้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นซ้ำซาก ไม่จำกัดสถานที่ ผังอยู่ในจิตใจของคนโดยไม่รู้ตัว และสืบทอดคืบคอกันมาหลายชั่วคน. เขาแสดงความคิดเห็นว่า ถึงแม้จะมีบางตอนเปลี่ยนแปลงหรือผิดเพี้ยนจากเดิมบ้าง แต่ก็ยังมีแก่นที่เหมือนกัน, จัดเป็นหลักแบบฉบับได้อย่างเด่นชัด.

ตัวอย่างการวิจารณ์ที่จะยกมาแสดง ณ ที่นี้ มีลักษณะแตกต่างจากตัวอย่างข้างต้น และมีแนวโน้มไปในทางอธิบายให้เห็นสัญลักษณ์ส่วนบุคคลของกวี. บทวิจารณ์นี้เขียนโดย โรเบิร์ต เฮลแมน ซึ่งทำการวิจารณ์นวนิยายเรื่องสั้นขนาดยาวที่นับว่ามีชื่อเสียงเรื่องหนึ่งของเฮนรี เจมส์ (Henry James) เรื่อง The Turn of the Screw ดังมีเรื่องย่อต่อไปนี้:-

หญิงสาวคนหนึ่งไปทำงานที่คฤหาสน์บลาย (Bly) ในฐานะครูประจำตัวเด็กสองคน, เด็กชายชื่อไมล์ส (Miles), เด็กหญิงชื่อฟลอรา (Flora). ในคฤหาสน์นี้มีแม่บ้านสูงอายุคนหนึ่งชื่อมิสซิสโกรส (Mrs. Grose) รวมดูแลเด็กสองคนด้วย. ครูสาวมีความรักและชื่นชมตัวลูกศิษย์ทั้งสองตั้งแต่แรกพบเป็นอย่างมาก. ต่อมาครูได้พบ "ผีผู้ชาย" คนหนึ่งหลายครั้ง. รูปพรรณสัณฐานของผีคนนี้คล้ายคลึงกับคนไข่มุกชายคนหนึ่งของคฤหาสน์ชื่อปีเตอร์ ควินท์ (Peter Quint) ซึ่งสิ้นชีวิตไปนานแล้ว. ต่อมาไม่ช้า ครูก็พบ "ผีผู้หญิง" อีกคนหนึ่ง. เมื่อบรรยายรูปร่าง หน้าตา วัย และการแต่งตัวที่ตนเห็นให้มิสซิสโกรสฟัง, ก็ได้ความว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกับมิสเจสเซล (Miss Gessel) ซึ่งมาทำงานเป็นครูก่อนครูคนใหม่, แล้วได้ลากลับไปบ้าน; ภายหลังได้ข่าวว่าเธอสิ้นชีวิตไปแล้วเช่นกัน. เหตุการณ์ประจวบเหมาะดังกล่าวยังทำให้แม่บ้านเชื่อว่าครูได้พบผีอย่างสนิทใจ, แมว่าครูมักจะพบผีเวลาอยู่คนเดียวแทบทุกครั้งหรือบางครั้งที่อยู่กันหลายคนก็ไม่มีใครเห็นนอกจากครู. เหตุการณ์

ตั้งกล่าวถึงความประหลาดใจให้ครู เป็นอันมากและเป็นเหตุให้ครูมีความกระตือรือร้นที่จะค้นหาความจริงให้ได้. ครูมีความรู้สึกว้าวุ่นทั้งสองจะต้องมีเจตนาไม่คิดต่อลูกศิษย์ของเธอและเธอถือว่าเป็นหน้าที่ของเธอโดยตรงที่จะต้องปกป้องลูกศิษย์ของเธอให้พ้นจากเจตนาร้ายของผี. ในตอนสุดท้ายฟลอราเจ็บหนัก ครูจึงให้แมบนพาตัวไปรักษาในเมือง. ตัวครูเองอยู่ที่คฤหาสน์ร่วมกับไมล์สตามลำพัง, และพยายามตั้งคำถามรบกวนให้ไมล์สสารภาพว่ารู้จักหรือเคยเห็นผี เพราะเธอเคยเห็นผีนอกบ้านกับไมล์สหรือฟลอราตามลำพังหลายครั้ง. แต่ไมล์สแสดงท่าทีไม่รู้อะไรเรื่องตอคำถามของเธอแม้จะถูกซักถามอย่างหนัก เรื่องขมวดปมลงที่ไมล์สสิ้นใจตายอย่างทันทีทันใด เพราะจิตใจอันเปราะบางของเด็ก ไม้อาจจะทนการซักถามหรือรบกวนอย่างหนักเช่นนั้นได้.

เมื่อพิจารณาจากเนื้อเรื่องดังกล่าว จะเห็นได้ว่า The Turn of the Screw เป็นนวนิยายที่ค่อนข้างจะลึกลับและเข้าใจยาก. ผู้อ่านทั่วไปมักจะจับคนชนปลายไม่ถูกแม้จะได้อ่านอย่างละเอียดและควยความเอาใจใส่ตั้งแต่ต้นจนจบ. ส่วนใหญ่มักจะมีปัญหาของใจหลงเหลืออยู่ว่า ผีที่ปรากฏในเรื่องนี้มีจริงหรือไม่. นักวิจารณ์ที่มีชื่อเสียงเช่น วิลสัน (Edmund Wilson) หรือเคนตัน (Edna Kenton) ได้กล่าววิจารณ์ไว้โดยนำทฤษฎีทางจิตวิทยาและจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์เข้ามาช่วยในการวิจารณ์ แต่ก็ยังไม่ได้ผลเป็นที่น่าพอใจนัก, เช่นอธิบายว่าครูสร้างมโนภาพขึ้นด้วยภาวะจิตที่ไม่ปกติ ซึ่งอาจจะเป็นเพราะรักและชื่นชมลูกศิษย์มากเกินไป ความเป็นห่วงทำให้เกิดจินตนาการต่าง ๆ นานา, หรืออาจจะเป็นเพราะความเปล่าเปลี่ยวใจ สภาพแวดล้อมอันเงิบสงัดเกินไป จึงทำให้จิตใจฟุ้งซ่าน, หรือเป็นเพราะครูหลงรักผู้ปกครองรูปงาม จึงสมมติให้มีภาพผู้ชายขึ้นในคฤหาสน์นั้น.

เฮลแมนตั้งข้อทวิวิจารณ์ของเขาว่า "The Turn of the Screw as a Poem"¹, ซึ่งหมายความว่า เขาคงจะมีความเห็นว่า เฮนรี เจมส์ สามารถแต่งนวนิยายเรื่องนี้ให้มีลักษณะหรือคุณค่าเข้าขั้นวรรณคดีได้. การที่นวนิยายเรื่องหนึ่ง ๆ มีลักษณะต่าง ๆ ประกอบกันเข้าแล้วจัดว่าเข้าขั้นวรรณคดีได้นั้น มิใช่เป็นสิ่งที่ทำได้ง่ายนัก, โดยเฉพาะนวนิยายสมัยใหม่ซึ่งแต่งเป็นร้อยแก้ว. เฮลแมนพิสูจน์ว่า The Turn of the Screw มีลักษณะเป็น

¹ Wilbur Scott (ed.), Five Approaches of Literary Criticism (New York: Crowell:Collier Publishing Co., 1962), pp. 283-301.

วรรณคดีโดยใช้วิธีวิจารณ์ในแง่หลักแบบฉบับ. เขาแสดงความเห็นว่า การนำหลักจิตวิทยาของฟรอยด์มาวิจารณ์เรื่องนี้ ดังที่มีผู้วิจารณ์มาหลายรายแล้วนั้น ทำให้เห็นคุณค่าของเรื่อง ค่อยลงกว่าความเป็นจริง. ที่เป็นเช่นนี้ อาจจะเป็นเพราะหลักจิตวิทยาของฟรอยด์เหมาะสำหรับวิจารณ์วรรณคดีตามหลักจิตวิเคราะห์, คือทำการวิเคราะห์วรรณคดีในแง่ต่าง ๆ

เหมือนกับทำการวิเคราะห์หาจิตใต้สำนึกของคนไข้. แต่เรื่อง The Turn of the Screw มิได้เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นจากจิตใต้สำนึกของกวี เช่นวรรณคดีบางเรื่อง. ทุกข้อความที่ไซบรียา และทุกคำพูดของตัวละครในเรื่องนี้ สร้างสรรค์ขึ้นด้วยจินตนาการที่เป็นความจริงของยูแอง. ยูแองมิได้แต่งขึ้นอย่างเลื่อนลอยหรือเพ้อฝัน. หากใครสร้างโครงเรื่อง แก่นเรื่อง สภาพสถานที่ พื้นฟ้าอากาศ และลักษณะตัวละครขึ้นอย่างรัดกุมและมีความหมายกระชับ, ส่วนประกอบปลีกย่อยอื่น ๆ ทุกตอนก็ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมให้แก่นเรื่องเด่นชัดขึ้น, และล้วนแต่ดำเนินไปเพื่อบรรลุถึงจุดมุ่งหมายตามแก่นเรื่องนั้น. เฮลแมนเสนอข้อคิดว่า แก่นเรื่องของนวนิยายเรื่องนี้ คือ เรื่องของความดีและความชั่วซึ่งเป็นหลักแบบฉบับที่ฝังอยู่ในสายเลือด ชีวิตจิตใจหรือวิญญาณของมนุษย์ทุกคน. สิ่งนี้เองที่นักวิจารณ์ในแง่จิตวิทยาทั่วไปมองข้ามไปทั้ง ๆ ที่เป็นจุดสำคัญที่สุดของเรื่องและสามารถหยิบยกมาวิจารณ์ใหม่เนื้อหาครอบคลุมเนื้อเรื่องโดยตลอดได้. ข้อเสนอแนะที่น่าสนใจที่สุดคือ เขามีความเห็นว่ายูแองควรที่จะพิจารณาเนื้อเรื่องนั้น ในแง่ของระบบสัญลักษณ์. เนื้อเรื่องที่ปรากฏอยู่เป็นเพียงสิ่งที่ดึงดูดจิตใจของยูแองในวัยเด็กแสนกล และมีความเพิลิตเพิลินที่จะติดตามอานตั้งแต่ตนจนจบ. แต่เนื้อเรื่องนี้เป็นสัญลักษณ์ที่เฮนรี เจมส์ ตั้งใจสร้างขึ้นแทนบางสิ่งบางอย่าง. ยูแองจะเข้าใจความหมาย อันแท้จริงที่แฝงอยู่ในสัญลักษณ์อย่างกลมกลืนโดยการอ่านเรื่องนี้ น้อย่างพินิจพิจารณาและละเอียดถี่ถ้วนที่สุด.

เหตุการณ์เกี่ยวกับการพบผีในคลุหาสน์ วิ่งมีครูสาว เด็กชายและเด็กหญิงเล็ก ๆ คู่หนึ่งกับแม่บ้านสูงอายุคนหนึ่ง, สามารถนำมาวิเคราะห์ให้เห็นความหมายที่แท้จริงได้. เฮลแมนเสนอแนะว่า ก่อนอื่นยูแองจะต้องเชื่อว่า ผีในเรื่องนี้ปรากฏขึ้นจริง. แม่แม่บ้านจะมีได้เห็นควายคาตนเองก็เชื่อว่าผีมีจริง, เพราะเหตุผล สถานการณ์ รูปร่างหน้าตาและลักษณะการแต่งกายของผีที่ครูสาวบรรยายให้ฟังก็ตรงกับความเป็นจริง. ยูแองจะต้องเชื่อว่า

แม่แต่เด็กเล็ก ๆ ทั้งสอง ก็พบผีทั้งสองคนนั้น แต่ได้ยึดบังความจริงที่ตนรู้, ไม่ยอมแพ้ง-
พรายใหญ่ใค้มีส่วนเกี่ยวของแม่ว่าจะถูกซักถามอย่างหนักเพียงใค้ก็ตาม.

เฮลแมนตีความสัญลักษณ์เซอว่า ผีของปีเตอร์ควินท์และมิสเจสเซล เป็นตัวแทน
ของความช้าหรือความเลว ซึ่งสามารถเอาชนะสิ่งที่มันต้องการไค้แล้ว. ครูสาว ตาม
ประวัติที่ไค้บรรยายไว้ปรากฏว่าเป็นบุตรีของนักสอนศาสนา, เฮลแมนจึงเปรียบเธอเหมือน
นักบวชผู้พยายามที่จะปกป้องเด็กทั้งสองให้รอดพ้นจากความช้า แต่เธอก็ทำไม่สำเร็จ, เพราะ
อำนาจของความช้ารุนแรงกว่าความปรารถนาดีของเธอ. เด็กทั้งสอง คือ ไมลส์และฟลอรา
เปรียบเสมือนเหยื่อของความช้า ซึ่งเดิมมีแต่ความสะอาดบริสุทธิ์ เพราะบาง ยังไม่เคยมีสิ่ง
ชั่วร้ายมาแผ้วพาน. แต่ความโหมเียงของจิตใจในการทำ ความช้ามีเหนื่อการทำ ความดี,
เด็กซึ่งเคยมีสภาพบริสุทธิ์ จึงกลับมีบาป มีลักษณะมัวหมอง สกปรก ไมเืองใส; เพราะ
ทั้งกายและใจแปดเปื้อนไปด้วยความช้าที่ตนไค้กระทำลงไป. ส่วนลือที่นำความช้ามานั้น
คือ ผี, ซึ่งเปรียบเสมือนกับปีศาจที่แปลงร่างมาในครานของงูมาพูกจากหวนลอมหลอกลง
อาดัมและอีวา (Adam & Eve) ที่อาศัยอยู่ในสวนอีเด็น (Eden) ให้กินผลแอปเปิล,
ซึ่งหมายความว่าชักชวนให้กระทำ ความช้า. ดังนั้นจึงอาจกล่าวไค้ว่า ผู้แต่งมีจุดประสงค์
ให้คฤหาสน์กลายเป็นสัญลักษณ์ของสวนอีเด็น ซึ่งพระเจ้าสร้างใหม่มนุษย์คนแรก คือ อาดัม
และอีวาอาศัย ก่อนที่จะกระทำบาป. ไมลส์จึงเป็นตัวแทนของอาดัมซึ่งมีความบริสุทธิ์
น่ารัก ฉลาดเฉลียว สุขภาพดี สง่าสมชาย. ส่วนฟลอราเป็นตัวแทนของอีวา ซึ่งมีความ
สวยงามอย่างบริสุทธิ์ น่ารัก แบบบาง นาทะนุถนอม ช่วยตัวเองไม่ไค้ ซื่อ และไร้เคียงสา.
ปีเตอร์ ควินท์เป็นงูชั่วร้ายที่มาเกลี้ยกล่อม. ครูสาวเป็นสภาพจิตสำนึกส่วนที่มึความรูสึก
ผิดชอบชั่วดี หรือเป็นฝ่ายมโนธรรมที่คอยรังมิให้กระทำ ความช้า.

จะเห็นไค้ว่า เมื่อสามารถถอดความหมายของสัญลักษณ์ออกมาไค้ดังกล่าแล้ว,
นวนิยายเรื่องนี้ก็มีแกนเรื่องทีเกาแก ช้าซากตรงกับหลักแบบฉบับที่ เคยมีมาอยู่แล้วนั้นเอง.
หลักแบบฉบับดังกล่าวก็คือ การต่อสู้ชิงชัยระหว่างความช้า กับความดี, หรือความพยายามของ
ฝ่ายช้าทีจะเข้ามามีอำนาจเหนื่อจิตใจของมนุษย์, และมนุษย์ก็มักจะยอมพ่ายแพแกอำนาจฝ่าย
ช้านั้น.

เฮลแมน ยกเหตุผลมาประกอบการวิเคราะห์ความหมายของสัญลักษณ์ไคอย่างน่าสนใจยิ่ง กล่าวคือ ในแง่ของเด็ก ถ้าพิจารณาการบรรยายสภาพของเด็กทุกคน จะพบว่า มีสิ่งที่น่าสนใจแฝงอยู่. ผู้แต่งแฝงความหมายไว้ในคำบรรยายจนสามารถนำมาอธิบายให้เห็นว่า เด็กทั้งสองเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งใด, เช่น ในขั้นแรกเป็นความบริสุทธิ์ ไม่เคยมีความชั่วหรือบาปใด ๆ มาแฉ่วนหรือแปดเปื้อนเลย. ผู้แต่งก็พยายามสร้างจินตนาการให้ผู้อ่านคล้อยตามไปอย่างไม่รู้สึกตัว ว่าเด็กทั้งสองมีความบริสุทธิ์ ไร้เคียงสา เป็นพิเศษ, ผิดกับเด็กธรรมดาสามัญ อย่างเห็นได้ชัด. คำซึ่งผู้แต่งใช้บรรยายเมื่อกล่าวถึงเด็กทั้งสองในตอนต้นเรื่อง ไคแก่ :-

- incredible beautiful
- extraordinary charm
- most beautiful
- too fine and fair
- most loveable
- loveliest
- eagerest simplicity
- wonderful smile

ต่อมา ความงามอย่างพิเศษของเด็กซึ่งผู้แต่งใช้บรรยายมาโดยตลอดกลับเปลี่ยนแปลงไปอย่างฉับพลัน เมื่อพลอร่าหายไป, และไมลส์บ้ายเบียงไม่ยอมตอบคำถามของครูอย่างตรงไปตรงมา. เป็นการแสดงว่า ใม่มีความฉิบปรกติเกิดขึ้นในจิตใจของเด็กแล้ว, หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ความชั่วใม่อำนาจเหนือเด็กทั้งสองแล้ว. ผู้แต่งจึงบรรยายใม่ลส์มีลักษณะที่แสดงให้เห็นว่า ความงามอย่างบริสุทธิ์ไร้เคียงสาไคหมดไป, กลับมีลักษณะแปลก ๆ หมองคล้ำ เจาเลห เขามาแทนที่, ดังคำบรรยายว่า :-

- sweet ironic face
- beautiful fevered face

เฮลแมน สรุปว่า เด็กเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ของมนุษย์, เทียบไคกับอาคัมและอิวากอนกระทำบาป, และกลายเป็นผู้มีมลทินมาแปดเปื้อนเมื่อทำบาปแล้ว.

ในแง่ของสถานที่ เฮลแมนวิจารณ์ว่า สถานที่ที่เกิดเหตุ คือ คฤหาสน์มลายู ซึ่งมีสวนไม้ดอกไม้ประดับอย่างสวยงามและสงบเย็นนั้น, เป็นสัญลักษณ์ของสวนอีเดน ซึ่งพระเจ้าเป็นผู้สร้างให้อาдамและอีวาในระยะต้นกำเนิดของมนุษย์. เขาให้เหตุผลยืนยันว่า เขาตั้งเจตจำนงที่จะแต่งใจในการบรรยายสวนนี้ เพราะมีลักษณะของความสง่า สวยงาม เหมือนกับคำที่เรามักจะใช้บรรยายสวนอีเดน เช่น :-

- lawn and bright flowers
- the scene had a greatness
- golden sky

นอกจากนี้ เฮลแมนยังได้วิจารณ์ว่า ผู้แต่งใจแมกระทั่งฤดูและสภาพดินฟ้าอากาศ เป็นเครื่องประกอบการแต่งเรื่อง, โดยใจเป็นสัญลักษณ์แทนเหตุการณ์ต่าง ๆ ใจเป็นศตวรรษ ผู้แต่งเริ่มเรื่องเมื่อเดือนมิถุนายน ในฤดูใบไม้ผลิ ซึ่งมีบรรยากาศสดชื่น ร่มรื่น, และจบเรื่องในเดือนพฤศจิกายน ซึ่งมีแต่ความหนาว เยือกเย็น และมีลม มีเมฆหมอกปกคลุมอยู่ทั่วไป ตามลักษณะของฤดูใบไม้ร่วง; สภาพของสวนจึงเป็นเช่นนี้ :-

- grey sky and withered garlands
- bared spaces and scattered dead leaves
- a great wind, the lash of the rain and the batter of the gusts
- an extraordinary blast and chill
- darkness, damp and grey
- mortal coldness
- the dim day

ในการบรรยายความรู้สึกของครู เฮลแมนวิจารณ์ว่า ผู้แต่งสามารถบรรยายความรู้สึกของครูให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ซึ่งตรงกับหลักแบบฉบับได้เป็นอย่างดี, เช่น ตอนต้นเรื่อง ผู้แต่งบรรยายให้ครูมีความนิยมชมชื่นในตัวลูกศิษย์, แต่ตอนท้าย ครูกลับมีความรู้สึกว้า ไมลส์ และฟลอรากลายเป็นคนแก่ กรานคอชีวิต, ดังคำบรรยายว่า :-

- accessible as an older person

- not a child but an old, old woman

นอกจากนี้ ผู้แต่งยังบรรยายความรู้สึกของครูว่าพลอรากลายเป็นน่าเกลียด แข็ง
กระด้าง เช่น :-

her incomparable childish beauty had suddenly failed, had quite vanished ---- she was literally ---- hideously, hard; she had turned common and almost ugly.

ลักษณะเช่นนี้ เฮลแมนวิจารณ์ว่า ผู้แต่งหมายถึงการที่คนบริสุทธิ์ ทำบาป กลายเป็นคนชั่ว, บุคลิกลักษณะต่าง ๆ จึงเปลี่ยนแปลงไปในทางเลว คือ แกล้งหรือน่าเกลียด เจ้าเล่ห์ อันเป็นสัญลักษณ์ของคนชั่ว.

ในแง่ของผี เฮลแมนวิจารณ์ว่า ผู้แต่งแฝงสัญลักษณ์ของงู หรือปีศาจที่มัลลอลวง อาคมและอวิชาในสวนอีเค็นไวในคำบรรยายเกี่ยวกับผีของปีเตอร์ ควินท์ ซึ่งมีลักษณะน่าเกลียด น่ากลัว มีพิษ, เช่น :-

- have been stricken with death, his eyes are sharp, strange-awfully-----rather small and very fixed.

- His mouth's wide, and his lips are thin.

ในขณะที่ผีปรากฏอยู่ ผู้แต่งมักจะบรรยายให้ครุมีความรู้สึกว่า ในห้องนั้นเต็มไปด้วยคาวรสของพิษงู เช่นคำบรรยายว่า : "filled the room like the taste of poison."

นอกจากเหตุผลต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น เฮลแมนยังได้ยกตัวอย่างประกอบอีกเป็นจำนวนพอสมควร, เช่นการที่ผู้แต่งใช้คำที่มีความหมายตรงกันข้ามตลอดเรื่อง โดยเริ่มจากสิ่งที่ดีไปสู่สิ่งที่ไม่ดี :-

- beauty : ugliness

- brightness : darkness

- innocence : sophistication
- spring : fall
- youth : age
- angelic : diabolic

เฮลแมน สกรูว่า The Turn of the Screw เป็นนวนิยายเกี่ยวกับเรื่องผีที่ชวนอ่าน สนุกสนาน ลึกลับ ตื่นเต้น แต่มีแก่นเรื่องเป็นเรื่องสอนศาสนา ศีลธรรมจรรยาของมนุษย์, เพราะกล่าวถึงการต่อสู้เชิงจิตวิญญาณของมนุษย์ซึ่งยังคงสับสนมาจนถึงปัจจุบัน และจะยังคงต่อเนื่องไปถึงอนาคต. การต่อสู้คือการต่อสู้ระหว่างความดีกับความชั่ว หรือสภาพของความชั่วที่พยายามจะมีอำนาจเหนือสิ่งที่ดีงาม, และมีผู้ช่วย (Saviour) ที่มักจะช่วยไม่ไค้สำเร็จ. ผู้แต่งแสดงให้เห็นว่ากาลสิ่งที่ดีงามบริสุทธิ์ มีความชั่วเข้ามาเกลือกกลั้ว, ความบริสุทธิ์หรือความงามก็จะสูญสลายไป, ความน่าเกลียดน่ากลัว ความแค้นและความเจ้าเล่ห์จะเข้ามาแทนที่. ภาวะต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้เป็นภาวะที่มีอยู่ประจำในมนุษยชาติ, เริ่มมาตั้งแต่มนุษย์ยุคแรกของโลก คือ อาดัมและอีวาซึ่งเกิดเหตุทำนองเดียวกันนี้มาก่อนที่สวนอีเด็น, โดยมีฝ่ายชั่วคือปีศาจในคราบของงูมาชักจูงให้ทำความชั่ว เป็นเหตุให้อาดัมและอีวาต้องกลายเป็นคนบาป ไม่บริสุทธิ์เช่นแต่เดิม ; นับเป็นกำเนิดของจิตไร้สำนึกส่วนรวมของมนุษยชาติ ซึ่งจัดเป็นหลักแบบฉบับโคหลักหนึ่งที่ยังคงสับสนมาจนกระทั่งทุกวันนี้.

การวิจารณ์วรรณคดีในแง่หลักแบบฉบับ มีจุดมุ่งหมายที่จะชี้ให้เห็นแบบแผนของวัฒนธรรมเบื้องต้นบางประการของมนุษยชาติ ซึ่งแฝงอยู่ในรูปของศิลปะหรือวรรณคดี. นักวิจารณ์แนวนี้จึงมุ่งที่จะศึกษาคนควาเกี่ยวกับนิยายปรัมปรา หรือศาสนา ซึ่งเห็นได้ชัดว่าเป็นวัฒนธรรมเบื้องต้นของมนุษยชาติ, ดังเช่นผลงานของเฟร เซอร์ที่รวบรวมไว้ใน The Golden Bough ที่ได้กล่าวมาแล้ว, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในผลงานของจุงที่ได้เสนอข้อคิดที่ว่า จิตไร้สำนึกส่วนรวมของมนุษยชาติมักจะแฝงอยู่ในนิยายปรัมปรา และเป็นมาเช่นนี้ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์. เนื่องจากเรามีได้พิจารณาเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้อย่างลึกซึ้ง จึงเข้าใจว่าเป็นเรื่องของความเชื่อที่ฝังงาย, แต่เมื่อนำวิชาจิตวิทยาแบบใหม่มาช่วยในการพิจารณา จึงได้เห็นสิ่งที่ซ่อนอยู่ภายใน. การค้นพบของจุงแสดงว่า บรรดานิยายต่าง ๆ เป็นเรื่องที่มีเหตุผล และสังคมมนุษย์เป็นผู้เก็บรักษาไว้ในความทรงจำอย่างไร้สำนึก, แล้วแสดงออกมา

เป็นสัญลักษณ์ซึ่งสร้างขึ้นด้วยกลไกภายในจิตใจจนมีลักษณะผิดไปจากรูปแบบเดิม, แต่ก็ยังคงมีเงาเลือกรางแฝงอยู่พอให้เป็นที่สังเกตเห็นได้. ตัวอย่างหลักแบบฉบับที่เห็นได้ชัดที่สุดหลักหนึ่ง ได้แก่หลักแบบฉบับของการต่อสู้ระหว่างความดี กับความชั่ว หรืออำนาจฝ่ายสูงกับอำนาจฝ่ายต่ำ, ซึ่งมีปรากฏในวรรณคดีของแทบทุกชาติและทุกสมัย เช่น อาคัมและอิวากินผลแอปเปิล, พระพุทธเจ้าจอมมาร, จับทรพเปิดผอบ, ฯลฯ อีกหลักหนึ่งที่มีปรากฏอยู่ไม่น้อยคือ หลักแบบฉบับเกี่ยวกับการต่อสู้เพื่อความรัก เช่น เรื่องของคิวปิดกับไซซี (Cupid & Psyche), โรเมโอ กับจูเลียต (Romeo & Juliet), พระลอกกับพระเพื่อนพระแพง ฯลฯ เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้เป็นรูปแบบหรือแม่พิมพ์ที่จัดเป็นหลักแบบฉบับโดยที่นักผู้เขียนเรื่องหรือสมมติสัญลักษณ์ขึ้นมาคล้ายคลึงกัน, หากแตกต่างกันที่รายละเอียดเช่นชื่อ สถานที่ ระยะเวลา และสถานที่. นักวิจารณ์หน้าที่รวบรวม ประคิดปะตอ แยกแยะและชี้แจงหรืออธิบายสัญลักษณ์นั้นออกมาเพื่อแสดงให้เห็นหลักแบบฉบับที่แฝงอยู่ โดยเผยแผ่ให้เป็นที่เข้าใจของคนทั่วไป, หรือพยายามคิดค้นศึกษาว่า สัญลักษณ์หนึ่ง ๆ แทนสิ่งใด สามารถสืบเท้าความไปถึงหลักแบบฉบับใดใดบ้าง, มีลักษณะซ้ำซาก เหมือน หรือคล้ายคลึงกับสัญลักษณ์อื่นใดบ้าง, แลวนำมาแจแจงใหญ่อานเห็นสิ่งที่เรากันพบขึ้นได้. การเสนอบทวิจารณ์ก็ควรจะเสนออย่างมีหลักเกณฑ์ มีหลักฐานข้อมูลที่อ้างอิงได้ มีลักษณะเป็นเหตุเป็นผลที่ยืนยันได้ทุกแง่อย่างลึกซึ้งควย.

ผลการทดลอง ค้นคว้าของนักจิตวิทยา เช่น จุง ของนักมานุษยวิทยา เช่น เฟรเซอร์ และของนักวรรณคดีวิจารณ์ เช่น มอด บ็อคคิน และโรเบิร์ต เฮลแมน, เป็นเหตุผลสนับสนุนให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า วรรณคดีทั่วไปมีแก่นเรื่องที่จัดเป็นหลักแบบฉบับของมนุษยชาติได้จริง. หากพิจารณาตามหลักวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แบบตะวันตกในแง่หลักแบบฉบับ, วรรณคดีไทยก็น่าจะมีลักษณะดังกล่าวควย. ดังนั้น ในอันที่ต่อไปนี้จะได้ทดลองวิจารณ์แก่นเรื่องหนึ่งซึ่งรู้ดีกว่าปรากฏอยู่เสมอ ๆ ในวรรณคดีไทย, จนน่าจะสันนิษฐานได้ว่า เป็นหลักแบบฉบับที่มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยบางเรื่อง ซึ่งจัดเป็นหลักแบบฉบับหนึ่งของมนุษยชาติตามหลักจิตวิทยาของจุง, โดยจะนำหลักจิตวิทยาทั่วไปและมานุษยวิทยา มาประกอบการวิเคราะห์และวิจารณ์ควย.

ปมอีศิปส์จากวรรณคดีไทยบางเรื่อง

สำนวน "ลูกทรี" เป็นสำนวนที่เรามักจะพบอยู่เสมอในนิยายสมัยใหม่ของไทย. สำนวนนี้มักจะได้ในสถานการณ์ที่ลูกมีเรื่องซัดใจกับพ่อแม่. หน้าที่สังเกตก็คือ ส่วนใหญ่มักจะเป็น ลูกชายที่ซัดใจกับพ่อโดยเฉพาะ. และในบางกรณีลูกก็อาจจะแสดงพฤติกรรมบางอย่างที่รุนแรงถึงขั้นแสดงความเป็นปฏิปักษ์ต่อพ่อด้วย. อาจกล่าวได้ว่า ราว ๆ ๖๐-๗๐ เปอร์เซ็นต์ความเป็นมาของสำนวนนี้สืบเนื่องมาจากนิยายปรัมปราเรื่องหนึ่งซึ่งเป็นเรื่องแทรกในรามเกียรติ์. เรื่องแทรกนี้มีความว่า ควายตัวหนึ่งชื่อ "ทรพา" ทำหน้าที่เป็นจำเริญซึ่งมีอำนาจสูงสุดเหนือพวกควายทั้งปวง. ไพร่ทำนายว่าทรพาจะถูกลูกชายของตนฆ่า. ทรพาจึงตั้งโทษฆ่าลูกควายตัวผู้ทุกตัว เพราะเกรงว่าจะถูกฆ่าตามที่ไพร่ทำนาย. นางควายเมียของทรพาตัวหนึ่ง คลอดลูกออกมาเป็นควายตัวผู้. นางมีความรักและสงสาร เลือดเนื้อเชื้อไขของตน จึงปกปิดความนั้นไว้ และไม่มาตามคำสั่งของทรพา. ลูกควายตัวนั้นชื่อ "ทรี". ทรีเคียดแค้นโดยไม่รู้ว่าใครเป็นพ่อ. เนื่องจากทรีเป็นเชื้อสายของทรพา จึงมีร่างกายแข็งแรงและมีกำลังวังชาดี. ทรีหวังจะเป็นใหญ่เหนือควายทั้งปวง จึงคิดจะล้มล้างอำนาจของทรพา. ทรีพยายามวัตรอยเท้าของทรพาทุกวัน เพื่อสำรวจว่าเท้าของคนใหญ่เท่าจำเริญหรือยัง. เมื่อวัดได้เท่าแล้วก็ไปทำทรพาให้ต่อสู้กับคน และสามารถฆีวทรพาจนถึงแก่ความตาย. ต่อมาภายหลังจึงใคร่หาทรพาเป็นพ่อแท้ ๆ ของตน. สำนวน "ลูกทรี" ซึ่งมีประวัติความเป็นมาดังกล่าวจึงฝังอยู่ในสมองในความรู้สึกนึกคิดของคนไทย, เป็นประสบการณ์ที่ฝังอยู่ในจิตไร้สำนึกของเราว่า เคยมีเหตุการณ์ที่ลูกคิดทำลายและล้มล้างอำนาจของพ่อได้ดังในเรื่องราวที่กล่าวมาข้างตน.

พฤติกรรมเช่นนี้มีได้เฉพาะในหมู่ม้าตัว, คนก็อาจจะแสดงพฤติกรรมดังกล่าวได้ดังมีหลักฐานปรากฏเป็นจำนวนมากพอประมาณในตำนานหรือนิทานพื้นเมืองต่าง ๆ ของไทย. บางตำนานก็มีสถานที่ที่เชื่อว่าเกิดขึ้น เพราะพฤติกรรมดังกล่าวประกอบตำนานด้วย, เช่น พระปฐมเจดีย์ในจังหวัดนครปฐมซึ่งมีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า:

พระปฐมเจดีย์ เป็นเจดีย์ที่ "พระยาพาน" สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ "พระยากรม" ผู้เป็นพ่อของตน. เรื่องพระยากรมกับพระยาพาน มีความว่า พระยากรมครองเมืองนครไชยศรี,

มีลูกแรกเกิดก็ถูกพานबाटที่หน้าผาก. โหรทำนายว่า ลูกคนนี้จะมาขอเมื่อเติบโตขึ้น, พระยาทรง จึงมีคำสั่งให้นำไปฆ่าเสีย. แต่ทหารส่งสารจึงนำไปทิ้งไว้ข้างทาง. ยายหอมเก็บทารกได้ ก็นำมาอุ้มชูเลี้ยงดูเป็นอย่างดี. เมื่อพระยาพานเจริญวัยขึ้นแล้ว ได้ไปรับราชการอยู่กับเจ้าเมืองราชบุรี ซึ่งเป็นเมืองประเทศราชของเมืองนครไชยศรี. ต่อมาเมืองราชบุรีทำการแข็งขอกองทัพพม่าโจมตีเมืองนครไชยศรี. พระยาพานได้เป็นแม่ทัพยกกองทัพมาเองและสามารถฆ่าพระยาทรงถึงแก่ความตาย, เพราะพระยาทรงมีแต่จะตั้งมองคແလเป็นที่หน้าผากของพระยาพาน. ต่อมาพระยาพานไปหาภรรยาของพระยาทรง ควัญหวังจะสมรสรวมรักกับนางตามธรรมเนียมของชุมชนนี้, ซึ่งแท้ที่จริงนางก็เป็นแม่บังเกิดเกล้าของพระยาพาน, เทวดาได้ปลอมเป็นแมวแมวลูกนอนมาพูดเบี่ยงเบี่ยงให้พระยาพานรู้ความจริง. พระยาพานเฉลียวใจแต่ก็ยังไม่ปักใจเชื่อนัก, จึงอธิษฐานว่าถ้าเป็นมารดาของคนจริง ขอให้มน้ำนมไหลออกมาจากทรวงอกของนาง. ก็ปรากฏว่า การณ์เป็นไปดังที่พระยาพานอธิษฐาน. พระยาพานเสียใจและมีความสะเทือนใจอย่างรุนแรงถึงกับสั่งให้ชายายหอมอุ้มชูเลี้ยงดูคนมาแต่เยาว์วัย. เมื่อสาวแล้วก็เสียใจที่ใคร่สามีพระคุณแก่ตน, จึงสร้างเจดีย์พระประโทนเป็นอนุสรณ์สำหรับยายหอม; และสร้างพระปฐมเจดีย์เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระยาทรง ผู้เป็นพ่อของตน, หลักฐานทางโบราณคดีก็ยังคงมีสืบมาจนกระทั่งทุกวันนี้.

เรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้อ่านมาข้างต้น เป็นเรื่องที่เราได้สืบต่อกันมาทางมุขปาฐาเป็นอันดับแรก, จากนั้นจึงได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในสมัยหลัง. ที่น่าสังเกตก็คือ เรื่องราวดังกล่าวเป็น เรื่องที่มีลักษณะซ้ำ ๆ คล้ายคลึงกัน ในความแค้น เรื่องที่ว่ามีผู้เคยทำปิศาจ, เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นร่วมพันปีมาแล้ว อาจจะเกิดขึ้นได้อีกในปัจจุบัน, เพราะอารยธรรมจะมีขึ้นมากมายเพียงใดก็ตาม พื้นฐานโดยทั่วไปของจิตใจมนุษย์ไม่เคยเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น. กล่าวคือ มนุษย์มีอารมณ์ มีความรู้สึก มีความต้องการ (Needs) หลาย ๆ ทาง, เช่น ความต้องการทางชีววิทยา ความต้องการทางสังคม และความต้องการทางจิตใจ. ไม่ว่าจะเป็นชาติใด ในภูมิภาคใด ส่วนใดของโลก, จิตใจของมนุษย์โดยทั่ว ๆ ไปมักจะมีสภาพที่คล้ายคลึงกัน, ส่งผลให้เกิดการกระทำ การประพฤติกฎปฏิบัติที่คล้ายคลึงกันโดยไร้สำนึก, และท้ายที่สุดก็คือ สภาพสะท้อนออกมาได้เหมือนกัน โดยปรากฏอยู่ในตำนาน คติ นิทาน นิยาย และวรรณคดี ฯลฯ อันล้วนแต่มีลักษณะบางประการซึ่งเราอาจจะนำมาพิจารณาเห็นแบบฉบับที่คล้ายคลึงกันได้.

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ลักษณะการวิจารณ์ในแง่หลักแบบฉบับนั้น มีวิธีพิจารณาวรรณคดีว่ามีลักษณะที่คล้ายคลึงกันหรือซ้ำกัน, เพราะวรรณคดีเป็นสัญลักษณ์แทนประสบการณ์ของมนุษยชาติ. การวิจารณ์แนวนี้จึงมุ่งจะชี้ให้เห็นว่า การที่วรรณคดีมีเนื้อเรื่อง ลักษณะตัวละคร หรือลักษณะบางประการในเรื่องคล้ายคลึงหรือซ้ำซากกัน มีใช่เป็นเพราะกวีเลียนแบบของเก่า. หากจะมีผู้ยืนยันว่ากวีเลียนแบบ, ลักษณะการวิจารณ์ชนิดนี้ก็มักจะอธิบายต่อไปว่า ถ้าเลียนแบบก็เป็นการเลียนแบบโดยไม่รู้สึกตัว, คือมีใตตั้งใจจะเลียนแบบ หากเลียนไปโดยจิตไร้สำนึก ส่วนรวมซึ่งฝังอยู่ในใจมนุษยชาติ สืบต่อกันมาหลายชั่วคน. ตัวอย่างที่เราจึงพบว่า มักจะมีความพ้องกันอย่างน่าประหลาดในวรรณคดี คำานาน นิทานพื้นเมืองหรือคติพื้นเมือง, ทั้ง ๆ ที่ต่างชาติ ต่างศาสนา และสถานที่อยู่ไกลกัน; ดังตัวอย่างทั่ว ๆ ไป ซึ่งกล่าวแล้วในภาคทฤษฎีของบทนี้.

แบบฉบับว่าด้วยการชาพอ หรือลมกลางอำนาจพอ ซึ่งผู้เป็นเจ้าของพฤติกรรมมักจะเป็นชาย, ดังตัวอย่างที่ได้อธิบายแล้ว เช่น ทรพี พระยาพาน, เป็นตำนานซึ่งเกิดขึ้นในประเทศไทย หรือนัยหนึ่งอยู่ในทวีปเอเชีย. ในยุโรปก็มี ลักษณะเช่นเดียวกันนี้, ในตำนานเทพนิยาย (Mythology) ของกรีก - โรมัน ซึ่งจัดได้ว่ามีเรื่องราวรายละเอียดวิจิตรพิสดารในแง่ต่าง ๆ , ก็มีเรื่องเกี่ยวกับการชาพอ ยี่คออำนาจพอ แมแต่ในหมู่เทพยดา, ตัวอย่างเด่น ตอนกำเนิดของโลก กล่าวถึงเคออส (Chaos) ซึ่งมีลักษณะเป็นสภาพความเว้งว่างมหึมาหาขอบเขตมิได้ เป็นปฐมเทพ. ลูกครองของเคออสคือนิกซ์ (Nyx) ซึ่งเป็นเทวีแห่งราตรี. ทั้งสองมีบุตรเป็นเทพแห่งความมืด คือ อีรีบัส (Erebus). อีรีบัส ได้ทำการยี่คออำนาจเขาครองตำแหน่งความ เป็นใหญ่แทนเคออสผู้บิดา. เมื่ออีรีบัสและเทวีนิกซ์ให้กำเนิดบุตรสองคน คือ เอเธอร์ (Aether) ซึ่งเป็นเทพแห่งแสงสว่าง, กับแฮมเมอรา (Hamera) ซึ่งเป็นเทพแห่งทิวา, บุตรทั้งสองก็สมคบกันถอดเทพและเทวีผู้ให้กำเนิดเสียจากบัลลังก์; ทั้งตนเองขึ้นเป็นใหญ่แทน. ต่อมาเอเธอร์กับแฮมเมอรา ก็ถูกยูเรนัส (Uranus) ก็คือสวรรค์, และจี (Gaea) เจ้าแม่แห่งพิภพ, เถลิงอำนาจสืบแทนอยู่ที่เขาโอลิมปัส. ทั้งสองให้กำเนิดบุตรอีกเป็นจำนวนมาก มีชื่อเรียกรวมว่า ไทแทน (Titan). ยูเรนัสมีความเกรงกลัวความมีกายใหญ่ยิ่งและทรงพลังใหญ่หลวงของไทแทน และเกรงว่าประวัติศาสตร์จะซ้ำรอยอีก, จึงจับทิ้งลงในเหวลึกใต้บาดาล

อันมีคตินิท เพื่อป้องกันมิให้บุตรคนใดเป็นปฏิภักษ์ขึ้นมาได้. โครนัส (Chronus) บุตรคนสุดท้าย มีความกระตือรือร้นใครจะยึดอำนาจบิดา. โดยความช่วยเหลือของมารดา, โครนัสได้รับมอบ เคียวให้เป็นอาวุธเข้าโจมตีบิดาและยึดอำนาจไล่สำเร็จ. ยูเรนัสโกรธแค้นมากถึงกับสาปแช่ง ให้โครนัสถูกลูกบุตรของตนแย่งอำนาจบ้าง. โครนัสครองเทโอลิมปัสมีความสุขสงบเรื่อยมา, มีบุตร ขึ้นเมื่อโลกก็คืนกินเสียทุกคราวไป; แม้วาเทวีผู้เป็นชายาจะพร่าขอร้องสักปานโลกก็ไม่เป็นผล. ภายหลังเทวีให้กำเนิดบุตรคนใหม่ชื่อซีอุส (Zeus) หรือจูปีเตอร์ (Jupiter). นางซ่อน ซีอุสไว้แล้วเอาก้อนหินให้โครนัสกลืนแทน. เมื่อซีอุสเติบโตขึ้นได้เขาสู้รบกับบิดาอย่างดุร้าย. ในที่สุดโครนัสเป็นฝ่ายพราชัย. ซีอุสจึงเข้ายึดอำนาจไว้แล้วได้เป็นผู้ครองอำนาจสูงสุดในหมู่ เทพสืบมา.¹

การที่มีลักษณะความเชื่อในตำนานหรือนิยายปรัมปราว่า ลูกฆ่าพ่อหรือยึดอำนาจพ่อฆ่า แล้วฆ่าเล้าสืบทอดมาทุกลำดับชั้น แสดงว่าแบบฉบับของการ ฆ่าพ่อและยึดอำนาจพ่อยังจะเกิดขึ้น จากจิตไร้สำนึกส่วนรวมของมนุษยชาติ, หรือจากประสบการณ์ไร้สำนึกของทั้งผู้แต่งและผู้อ่าน วรรณคดี. กวีจึงจะมีไคลลอกเลียนแบบซึ่งกันและกัน. มีนักจิตวิทยาได้พยายามวิเคราะห์หา สาเหตุที่มนุษย์มีจิตไร้สำนึกที่จะฆ่าพ่อหรือยึดอำนาจพ่อย่างลึกซึ้ง. ฟรอยด์ จุง และ แอดเลอร์ เชื่อว่ามีกลุ่มอารมณ์ต่าง ๆ ตกค้างอยู่ในจิตไร้สำนึก ซึ่งก่อให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ. เขาเรียก กลุ่มอารมณ์เหล่านี้ว่า "ปม" (Complex). ตามความหมายเดิม-ปมหมายถึงลักษณะที่ยังเหยียง ซับซ้อนเต็มสน. เมื่อนำมาใช้ในความหมายตามหลักจิตวิทยา ปมหมายถึงกลุ่มอารมณ์ต่าง ๆ อัน ซับซ้อนที่ตกค้างอยู่ในจิตไร้สำนึก. ในใจของมนุษย์เก็บปมไว้มากมายชนิด สุดแล้วแต่เหตุการณ์ ที่เข้ามากระทบจิตจะก่อให้เกิดปมชนิดไหนขึ้น. ฟรอยด์เรียกปมที่ก่อให้เกิดลูกชายฆ่าพ่อและยึด อำนาจพ่อกว่า "ปมอีดีปัส" (Oedipus complex).

ชื่อปม "อีดีปัส" นี้ ฟรอยด์นำมาจากเรื่อง พระเจ้าอีดีปัส (Oedipus) โศกนาฏ- กรรมที่มีชื่อเสียงของกรีกซึ่งแต่งโดยโซโฟคลีส (Sophocles). มีความว่า กษัตริย์ไลอัส

¹ Edith Hamilton, Mythology (Boston: Little, Brown & Company, 1942).

(Laius) กับพระนางโจคาสตา (Jocasta) ครองกรุงธีบีส (Thebes). เมื่อโจคาสตาให้กำเนิดโอรสองค์หนึ่ง, มีคำพยากรณ์ของเทพ อพอลโล ณ วิหารเคลฟีว่า โลอิสจะต้องถูกปลงพระชนม์โดยโอรสที่ประสูติใหม่นี้. โลอิสมีพระประสงค์จะลบล้างคำพยากรณ์นี้ให้กลายเป็นจริง, จึงทรงมอบโอรสให้คนเลี้ยงแกะนำไปทิ้งบนยอดเขาแห่งหนึ่ง โดยมีคทาหารกเสี้ยกอนเพื่อให้มันใจไควาหารกจะต้องสิ้นชีวิต. แต่คนเลี้ยงแกะมีความสงสาร จึงช่วยเหลือโดยนำไปมอบให้ชาวไร่คนหนึ่งเลี้ยงไว้. ชาวไร่พาหารกไปถวายโพลีบัส (Polybas) กษัตริย์กรุงโครินธ์ (Corinth). โพลีบัสกับมเหสีไม่มีโอรส จึงทรงรับหารกนั้นไว้เป็นโอรสบุญธรรม. ค่ายเหตุที่ขณะนั้นหารกยังมีเท้าขวามอง จึงทรงประทานนามให้ว่า อีดิพัส (Oedipus) ซึ่งแปลว่า "เท้าขวาม". อีดิพัสอยู่กับเจ้ากรุงโครินธ์ตั้งแต่นั้นมาจนกระทั่งเติบโตเป็นหนุ่ม โดยหารู้ไม่ว่าเจ้ากรุงโครินธ์มีโศกพระบิดาแท้ ๆ ของตน. วันหนึ่งอีดิพัสไปเลี้ยงคำพยากรณ์ที่วิหารเคลฟี. เทพอพอลโลพยากรณ์ว่า อีดิพัสมีชาติกำเนิดซึ่งจะต้องทำปิตุฆาตและสมรสด้วยมารดาของตนเอง, อันจะเป็นเหตุให้หน้าความวิบัติมาสู่นครของตนในที่สุด. อีดิพัสตกใจมากจึงหนีไปจากเมืองโครินธ์ เพื่อคำพยากรณ์จะได้กลายเป็นหมันเพราะตนไม่ได้อยู่ภายในเมือง. ขณะที่เดินทางด้วยรถม้าตามทางแยกที่แคบ, มีรถของชายชราพร้อมด้วยบริวารแลนสวนทางมาพร้อมกับร้องบอกให้อีดิพัสหลีกเลี่ยง. อีดิพัสไม่ยอมหลีกเลี่ยง จึงเกิดการสู้รบกันขึ้น. อีดิพัสฆ่าชายชราและบริวารตาย. บริวารคนหนึ่งหนีรอดไปได้. ต่อมาอีดิพัสเดินทางไปถึงเมืองธีบีส พบว่าชาวเมืองกำลังเคียดแค้นด้วยตัวสฟิงซ์กำลังอาละวาด. อีดิพัสสามารถฆ่าตัวสฟิงซ์ได้. ชาวเมืองต่างพากันชื่นชมยินดี และยกเมืองพร้อมทั้งชายาเดิมของกษัตริย์คือโจคาสตา, เพราะเมืองธีบีสยังว่างกษัตริย์อยู่ ด้วยกษัตริย์เพิ่งถูกปลงพระชนม์ระหว่างการเดินทาง. อีดิพัสก็ตกลงและอยู่ร่วมกับโจคาสตาจนมีบุตรธิดารวมสี่คน. ต่อมาที่เมืองนี้เกิดโรคระบาด, ชาวเมืองมาขอให้อีดิพัสช่วยปัดเป่า. อีดิพัสจึงไปขอคำปรึกษาที่วิหารเคลฟี, ใ้รับคำแนะนำว่า เพราะภายในเมืองมีสิ่งสกปรกอยู่สิ่งหนึ่งจะทำให้หายไปได้โดยการสืบหาผู้ฆ่าโลอิส กษัตริย์เดิมของเมืองนี้. อีดิพัสจึงตั้งใจสืบหาผู้ร้ายที่ฆ่าโลอิสอย่างจริงจัง. บังเอิญที่นักการจากเมืองโครินธ์มาตามอีดิพัสให้กลับเมือง, อีดิพัสไม่ยอมกลับพร้อมกับแจ้งเหตุผลส่วนตัวของตน. นักการจึงอธิบายความจริงที่ว่า กษัตริย์กรุงโครินธ์และชายา มิใช่เป็นพระบิดาพระมารดาแท้ ๆ ของอีดิพัส. ครั้นสืบสาวเรื่องราว

โคโดยละเอียด ก็ทราบความจริงว่า แท้จริงอีดิปัสเป็นโอรสของไลอัสกับโจคาस्ता, และอีดิปัสเองเป็นผู้ฆ่าไลอัส อีกทั้งสมรสกับมารดาแท้ ๆ ของตนจนมีบุตรธิดาถึงสี่คน. โจคาस्ताมีความอับสมากจึงฆ่าตัวตาย. ส่วนอีดิปัสก็มีความสะเทือนใจอย่างรุนแรง จึงควักลูกตาของตนออกทั้งสองข้าง, แล้วเนรเทศตนเองออกจากเมืองธีบีส, เพื่อชดเชพเนจรไถ่รับความลำบากยากแค้นอย่างแสนสาหัส.¹

เรื่องของอีดิปัสที่มาพอและสมรสกับแม่ของตนเอง นับว่าเป็นเรื่องน่าเศร้าที่สุดเรื่องหนึ่งของวรรณคดีกรีก-โรมัน. ปรอยคฺยเป็นปรมาจารย์ของวิชาจิตวิเคราะห์ได้นำเอาชื่ออีดิปัสมาชานานชื่อภาวะของจิตใจอย่างหนึ่ง คือ ปมอีดิปัส (Oedipus complex). ลักษณะภาวะของจิตใจที่เรียกว่าปมอีดิปัสนี้ อาจเทียบได้กับความเป็นไปของกษัตริย์อีดิปัสตามทีโลกกล่าวมาแล้ว. โศกแกลักษณะภาวะจิตใจของชายซึ่งมีจิตไร้สำนึกมุ่งไปในทางรักผู้ให้กำเนิดที่มีเพศตรงข้ามกับตนและเกลียดผู้ให้กำเนิดที่มีเพศเดียวกับตน. ภาวะจิตใจชนิดนี้ ถ้าเกิดในเพศหญิง เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ปมอีเล็คตรา (Electra complex), ซึ่งเป็นชื่อตัวละครในตำนานเทพนิยายของกรีก-โรมัน. ปรอยคฺยถือว่าภาวะจิตใจนี้ มีความรู้สึกทางเพศเป็นฐานที่ตั้งมาตั้งแต่ยังเยาว์วัย และอาจเป็นสาเหตุสำคัญของความผิดปกติทางจิตใจในชั้นหลัง. ภาวะจิตใจนี้ถูกเก็บกดไว้ภายในจิตไร้สำนึก, คงแสดงออกให้เห็นเพียงในความประพฤติที่กล่าวกันว่า ลูกผู้ชายมักติดแม่และลูกผู้หญิงมักติดพ่อเท่านั้น. ปรอยคฺยสันนิษฐานว่าสาเหตุที่เกิดปมนี้เป็นเพราะพอและแม่เป็นประสบการณ์ชั้นคนของทารก ทุก ๆ คนจึงต้องมีปมนี้อยู่บ้างไม่มากก็น้อย. ปรอยคฺยเปรียบเทียบความรักเปรียบเสมือนความดึงดูดของแม่เหล็กซึ่งมีทั้งขั้วเหนือและขั้วใต้. ขั้วที่เหมือนกันก็จะผลักกัน ขั้วที่ต่างกันจะดึงดูดซึ่งกันและกัน. จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่ความรักระหว่างเพศก็เป็นเช่นเดียวกันนี้, เพศตรงข้ามย่อมมีการดึงดูดซึ่งกันและกัน, พอจึงรักลูกสาวมากกว่าลูกชาย และแม่รักลูกชายมากกว่าลูกสาว. ลูกชายเองก็รักแม่มากกว่าพอลูกหญิงก็รักพอมากกว่าแม่. แต่ถากการติดพ่อ ติดแม่มีมากเกินไป ก็อาจจะเป็นขอเกิดของโรคจิตหลายประเภท. ตัวอย่างเช่น เกิดความกลุ้มใจ อยากให้คนอื่นเห็นอกเห็นใจตน, ถ้าไม่ได้

¹ The Oedipus Plays of Sophocles (New York: The New American Library, Inc., 1958).

รับความเห็นอกเห็นใจตามที่ต้องการก็มีการชัก ร้องเอะอะ หรือถึงกับเป็นอัมพาตขึ้นได้. นอกจากนี้ก็อาจจะทำให้เกิด "Homo-sexuality" คือเกิดความรักเพศเดียวกัน. ทั้งนี้เป็นเพราะลูกหญิงรักพ่อ ลูกชายรักแม่อย่างดุเดือด ก็ยอมจะยกย่องพ่อหรือแม่ไว้ในฐานะเป็นบุคคลสูงส่งเป็นพิเศษ. ความรู้สึกซึ่งอาจจะอยู่ในจิตใต้สำนึกของเราจะไม่ยอมยกบุคคลอื่นซึ่งเป็นเพศเดียวกับพ่อหรือแม่ ขึ้นเป็นบุคคลที่เราจะรักหรือบูชาอย่างสูงสุดเสมอพ่อหรือแม่ได้. เขาจึงไม่เกิดความรักกับเพศตรงข้าม, แต่จะเกิดความรักกับเพศเดียวกัน. เนื่องจากธรรมชาติของจิตใจอันเกี่ยวด้วยเพศชนิดนี้ ไม่มีทางระบายออกมาได้, ปรมนี่ก็จะซึมธรรมชาตินี้ไว้เสมอ. ถ้าใดแต่งงานก็จะคอย ๆ ระบายธรรมชาติทางเพศ, ปรมนี่ก็จะหายไปในที่ที่สุด. แต่ถ้าไม่ใคร่ระบาย ก็อาจจะมีการแสดงออกมาในลักษณะที่ผิดธรรมชาติ, เช่น การเล่นเพื่อนหรือกามวิถดลารลักษณะต่าง ๆ , บางครั้งก็ทำให้เกิดความเกลียดรุนแรงถึงขนาดโกรธพ่อ โกรธแม่. ถ้าความเกลียดที่รุนแรงนั้นฝังอยู่ในจิตไร้สำนึก ก็อาจจะแสดงออกมาในรูปของการฝันหรือจินตนาการต่าง ๆ , เช่น ถ้าบุคคลนั้นรักแม่มากก็จะฝันว่าพ่อตาย และถ้ารักพ่อจะฝันว่าแม่ตาย.¹

การแสดงออกของปรมอึดพิสท์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่เรากำลังพิจารณาอยู่นั้น เป็นการแสดงออกของปรมนี่ในสภาพของจิตไร้สำนึกส่วนรวม (Collective unconscious) ซึ่งจัดเป็นหลักแบบฉบับ (Archetype) ใดก็ตามทฤษฎีของจุง. หมายความว่าตำนาน นิทานพื้นเมืองหรือวรรณคดี อันพิสดารแล้ว ๆ จัดเป็นความฝันหรือจินตนาการสร้างสรรค์ชนิดหนึ่งตามทฤษฎีของฟรอยด์นั้น เป็นที่บันทึกประสบการณ์ไร้สำนึกหรือจิตไร้สำนึกส่วนรวมของมนุษยชาติด้วย. เรื่องทหรพิทภัยพิภพกิต เรื่องพระยากสกับพระยาพานกิต เรื่องการบีคอำนาจของหมูเทพยดากรีก-โรมันกิต และเรื่องพระเจ้าอึดพิสท์กิต, ทั้งหมดล้วนแต่เป็นการแสดงออกของปรมอึดพิสท์โดยตรง. วรรณคดีไทยบางเรื่องกล่าวถึงบทบาทของลูนที่แสดงพฤติกรรมอันเป็นเหตุให้พอ

¹ Ernest Jones, The Life and Work of Sigmund Freud (Middlesex: Penguin Books Ltd., 1961), pp. 39-40, 214, 281, 299, 302-3, 367, 373, 374, 523, 526, 528.

เสียใจจนขาดใจตาย. หากพิจารณาตามหลักจิตวิทยา อาจสันนิษฐานไควบาทบาทดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากจิตไร้สำนึกส่วนรวม ซึ่งมีปมอึดพิศแฝงอยู่ก็เป็นได้. แต่ถ้ามักจะบิดเบือนให้แสดงออกมาในรูปที่ไม่ชัดเจนคือธรรมจนเกินไป, เช่นแทนที่จะกล่าวถึงพฤติกรรมของลูกที่ฆ่าพ่อตรง ๆ ก็บิดเบือนเป็นลูกทำให้พ่อเสียใจจนตรอมใจตาย, และส่วนใหญ่มักจะเปลี่ยนแปลงสภาพของพ่อแทน ๆ เป็นบุคคลอื่นซึ่งมีฐานะคล้ายคลึงกับพ่อ เช่นเปลี่ยนให้เป็นพ่อเลี้ยง. ที่นิยมใช้กันมากที่สุดก็คือเปลี่ยนให้เป็นยักษ์มาร ซึ่งจิตสำนึกของทั้งผู้แต่งและผู้อ่านยอมรับให้มาได้โดยไม่ถือว่าเป็นบาปหรือมีความผิด.

วรรณคดีไทยเรื่องหนึ่งซึ่งจัดไควบาท มีอิทธิพลของปมอึดพิศปรากฏอยู่อย่างเห็นได้ชัดในแง่ลูกชายฆ่าพ่อหรือลมหางอำนาจพอ คือเรื่องสิงห์ไกรภพ. ถึงแม่ว่าสุนทรภู่ ผู้แต่งเรื่องนี้ได้บิดเบือนปมนี้ให้แสดงออกมาโดยตรง แต่ก็อาจจะเห็นไควบาท มีพฤติกรรมที่เกิดจากปมอึดพิศซ้ำถึงสองครั้งในวรรณคดีเรื่องนี้. สิงห์ไกรภพ ไม่สู้จะได้รับความนิยมจากนักอ่านวรรณคดีไทยทั่วไปนัก. ทั้งนี้ อาจจะเป็นเพราะสุนทรภู่มีเรื่องพระเอกยกยมิ ซึ่งมีความสนุกสนานและวิจิตรพิสดาร เป็นเรื่องเด่นแล้ว. สิงห์ไกรภพ ซึ่งมีเนื้อเรื่องแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ ตามลักษณะวรรณคดีโบราณจึงไม่ค่อยได้รับความนิยม. พ. ๗ ประมวลฎมารค กล่าวถึงนิทานคำกลอนเรื่องนี้ว่า:

"ท่านผู้หนึ่งเคยได้ยินมาดังนี้ ครั้งหนึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยรับสั่งถึงนิทานคำกลอนสุนทรภู่ไควความว่า มันแต่งก็แต่งไควแต่จะไควพระเจ้านั้นเป็นชู้ช่าปากกลลาค จะแต่งใหม่สังาราคีอย่างเจ้าไควไคว เมื่อกระแสรับสั่งนี้ไปถึงสุนทรภู่ ๆ ก็ว่า ออ ท่านนะหรือก็ไควแต่ทรงพระราชนิพนธ์อย่างของท่านเท่านั้นแหละ ฟังนี่ ถ้าท่านเป็นไควเสียหนอยก็จะทรงนิทานไควไควกว่านี้ ครั้นคำของสุนทรภู่ไปถึงพระกรรณ ก็ทรงพระราชนิพนธ์บทละครนอกเรื่องไควทอง ฝ่ายสุนทรภู่ก็แต่งเรื่องสิงห์ไกรภพ ประทับ"¹

¹พ. ๗ ประมวลฎมารค, ประวัติคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, 2509), หน้า 153.

การที่สุนทรภู่แต่งเรื่อง สิงห์ไกรภพ ประพันธ์กับเรื่อง ไกรทอง แสดงว่า สิงห์ไกรภพ คงจะมีคุณค่าบางประการแฝงอยู่บ้าง, ตามความเห็นของผู้เขียน วรรณคดีเรื่องนี้มีคุณค่าในแง่ที่สุนทรภู่สามารถสอดแทรกสัญลักษณ์ได้อย่างแนบเนียน แฝงคยา สมควรได้รับการยกย่อง. หากพิจารณาเนื้อเรื่องของ สิงห์ไกรภพ แต่เพียงผิวเผินจะรู้สึกว่าเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ธรรมดาสามัญ ที่เรามีอยู่ดาษดื่น. กล่าวถึงกษัตริย์องค์หนึ่งทรงพระนามว่า "ท้าวอินธุมาศ" ครองเมืองโกญจา, ทรงมีมเหสีชื่อ "นางจันทร์". ทั้งสองพระองค์ทรงครองเมืองรวมกันมาเป็นเวลานานแต่ก็ยังไม่มียโอรสธิดาเลยแม้แต่คนเดียว. อยู่มาวันหนึ่ง กองรักษาการณ์ของบ้านเมืองปราบโจรสลัดกลุ่มหนึ่งซึ่งมีไพร่พลมากมายได้อย่างราบคาบ, คงเหลือแต่ลูกของหัวหน้าโจรซึ่งอายุได้เจ็ดปี เกาะแพลอยน้ำอยู่ ทหารจึงนำมาถวายท้าวอินธุมาศ. พระองค์ก็ทรงรับไว้เป็นราชบุตรบุญธรรม, ประทานนามว่า "คงคาประลัย". ทรงมีความรักใคร่เอ็นดูมากถึงกับทรงยกย่องให้เป็นอุปราช แมวราชขุนนางข้าราชการจะกัดคานเพียงใดก็ตาม, ทั้งนี้ เพราะเกรงว่าคงคาประลัยอาจจะมียเลือกโคทรายเหมือนพ่อซึ่งเป็นหัวหน้าโจรสลัด. คงคาประลัยเป็นเด็กเกะกะเกรเร จนชาวบ้านระอา. เมื่ออายุได้สิบห้าปี นางจันทร์ก็ทรงครรภ์. คงคาประลัยเกรงว่าจะมีคู่แข่งรู้สึกอิจฉาริษยา จึงทำการขบถล้มล้างอำนาจของท้าวอินธุมาศเสีย. พระอินทร์ส่งสาร เกรงว่าถาปลอยทิ้งไว้จะถูกคงคาประลัยฆ่าจึงอุ้มท้าวอินธุมาศกับนางจันทร์ไปไว้ชายป่า. ทั้งสององค์ทรงอาศัยอยู่กับพรานเนื้อโดยมีหน้าทีเฝ้าไร่อว. หลังจากนั้นไม่นานนางจันทร์ก็ประสูติโอรส. ขณะนั้นมีพราหมณ์คนหนึ่งคำนวณพบว่า จะมีผู้มีบุญมาเกิดและลูกชายของคน คือ "พราหมณ์เทพจินดา" จะโคส่วนแห่งบุญนั้นด้วย, จึงเรียกลูกชายมาสั่งเสียแล้วก็ขาดใจตาย. พราหมณ์เทพจินดาออกเดินทางไปตามคำสั่งของบิดา, ไปพบโอรสของท้าวอินธุมาศอยู่ในเปล จึงอุ้มพาหนีไปในป่า, แล้วไปพบ "พินทุมาร" ซึ่งเป็นยักษ์จะจับเด็กทั้งสองมากินเป็นอาหาร. ภายหลังพินทุมารส่งสารจึงเลี้ยงไว้เป็นลูก และไปขอมนางไกรสรมาให้กิน. พินทุมารให้ชื่อว่า "สิงห์ไกรภพ", มีความรักใคร่เอ็นดูสิงห์ไกรภพราวกับเป็นลูกแท้ ๆ ของตน. คอมาเสนาของท้าวอินธุมาศก็เมืองคืนมาได้, แล้วไปอัญเชิญพระองค์กลับมาครองเมืองตามเดิมจนมีราชธิดาอีกองค์หนึ่ง คือ "นางสุวรรณรัตน์". ฝ่ายพินทุมารนั้นมี "คนสรรพยา" ซึ่งเป็นคนยาวิเศษแอบไว้ในเหวหิน. ถ้ากินใบยาดีแคง จะกลายเป็นพญานาคราช. ถ้ากินใบสีเขียวจะกลายเป็นนกแก้ว. ถ้ากินใบสีเหลืองจะเปลี่ยนกายเป็นสีทอง. และถ้ากินใบสีขาวจะกลายเป็นสิงลม. ก่อนจะออกไปล่าสัตว์

พินทุมารต้องสั่งทั้งพราหมณ์เทพจินดาและสิ่งทโกรภพอยู่เสมอมิให้ไปในเหตุที่คนชอนคน
 สรรพยาไว้. แต่ทั้งสองคนไม่เชื่อ, วันหนึ่งไคลองกินไบบาสีแดง ต้องกลายเป็นพญานาคราช.
 พินทุมารกลับมาพบก็เอาน้ำมวกผา มารคให้ จึงกลับกลายเป็นร่างเดิมได้. ต่อมาทั้งสองจึง
 ทคลองไบบาสีอื่น ๆ จนรู้สรรพคุณ, เมื่อได้โอกาสก็ชักชวนกันเก็บรวบรวมไบบาสีต่าง ๆ แล้ว
 กลับไบบาสีเขียวกลายเป็นนกแก้วบินหนีไป. พินทุมารติดตามไปทันแล้วชอร้องไห้กลับ แต่ทั้ง
 สิ่งทโกรภพและพราหมณ์เทพจินดาไม่ยอมกลับ. พินทุมาร เศร้าโศกเสียใจมากจนขาดใจตาย.
 สิ่งทโกรภพกับพราหมณ์เทพจินดาจัดการปลงศพแล้วจึงออกเดินทางต่อไปจนถึงบ้านของพราหมณ์
 เทพจินดาและพักอยู่ที่นั่นชั่วระยะหนึ่ง. ครั้นสิ่งทโกรภพซึ่งเดิมเข้าใจว่าพราหมณ์เทพจินดาเป็น
 พี่ชายแท้ ๆ ของตน ทราบความจริงว่ามีไคเป็นเข่นนั้นก็เสียใจ, จึงหนีออกไปติดตามหาบิดา
 มารดาของตน. ขณะทีแปลงเป็นนกบินร่อนเร่ไปนั้น ก็ไปพบ "นางสร้อยสุภา" ซึ่งเกิดในคอกบัว,
 แล้วยกยคนหนึ่งชื่อ "ท้าวจตุรพักตร์" นำไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม. สิ่งทโกรภพลักลอบไคเสีย
 กับนางสร้อยสุภา, ภายหลังเกรงภัยจากท้าวจตุรพักตร์ จึงชวนนางหนีไปด้วยกัน. ทพยักยคิด
 ความชิงนางกินไคได้ ส่วนสิ่งทโกรภพถูกทำร้ายบาดเจ็บนอนสลบอยู่. พราหมณ์เทพจินดา
 ซึ่งไคไปแจ้งกับท้าวอินธุมาศและนางจันทร์แล้วว่า ตนเป็นผู้พาสิ่งทโกรภพไป และไคออกบิน
 ติดตามมาพบสิ่งทโกรภพเข้าพอดี, จึงช่วยแก้ไขให้ฟื้นแล้วชวนให้ไปเฝ้าพระบิดาและพระมารดา
 กอน, แล้วจึงคอยขอกองทัพไปชิงนางสร้อยสุภากลับคืนมา. สิ่งทโกรภพก็ยอมปฏิบัติตาม. ต่อมา
 จึงยกกองทัพไปชิงนางสร้อยสุภากลับคืนมาได้โดยฆ่าท้าวจตุรพักตร์ตาย. สิ่งทโกรภพรับนาง
 สร้อยสุภาไปทำพิธีอภิเษกที่เมืองโกญจา, ให้พราหมณ์เทพจินดาครองเมืองของท้าวจตุรพักตร์
 แทน. ส่วน "รามวงศ์" โอรสของสิ่งทโกรภพกับนางสร้อยสุคานัน้อยู่เป็นเพื่อนมารดาของนาง
 สร้อยสุภา, มิไคติดตามมายังเมืองโกญจาควย. สิ่งทโกรภพกับนางสร้อยสุคาก็ครองเมือง
 โกญจาดีมาควยความผาสุก. ต่อจากนั้นก็เป็นเนื้อเรื่องรายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของ
 รามวงศ์เป็นส่วนใหญ่, กล่าวถึงบทบาทของสิ่งทโกรภพไม่มากนัก. ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะไค
 กล่าววิจารณ์สิ่งทโกรภพตามเนื้อเรื่องเฉพาะเท่าที่ขอเอาไว้.

สุนทรภู่สร้างภาพพจน์ใหญ่อานเห็นตัวละครสองตัว. ตัวหนึ่งคือ คองคาประลัย เป็นลูก
 โจรที่โหดร้ายทารุณ. อีกตัวหนึ่งคือ สิ่งทโกรภพ เป็นลูกกษัตริย์ที่มีบุญญาภาพ. แต่ทั้งสองมี
 พฤติกรรมอย่างหนึ่งซึ่งคล้ายคลึงกันที่สุนทรภู่ให้เห็นอย่างเด่นชัด คือ มีปมอดีตตามหลักจิตวิทยา.

ทั้งสองแสดงพฤติกรรมนี้ในวัยที่ใกล้เคียงกันคือประมาณ 14-15 ปี, อันเป็นวัยที่วิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาไควา กำลังมีอารมณ์รุนแรง ความคมสติสัมปชัญญะไม่โต, กระทบการทุกอย่างโดยใช้อารมณ์มากกว่าสมอง. คงคาประลัยทำการขบถย์ต่อต้านของพ่อ ทำให้พ่อและแม่คงคาไปตกกระกำลำบาก. ส่วนสิ่งไหนที่หายไป ทำให้พ่อต้องเสียใจจนตาย. หากพิจารณาแค่เพียงแก่นของพฤติกรรมทั้งสอง ก็จะพบว่า เป็นแก่นที่ซ้ำกัน, นั่นคือปฏิกริยาที่ถูกแสดงต่อพ่อ. สุนทรภู่จะสร้างขึ้นโดยจงใจหรือไม่ก็ตาม ปฏิกริยาคังกล่าวเป็นแก่นที่มีบทบาทสำคัญต่อเรื่องนี้และต่อวรรณคดีทั่วไปเป็นอย่างยิ่ง. ถ้าพิจารณาจากข้อความที่ท้าวอินธุมาศพูดเมื่อคงคาประลัยทำการขบถว่า :

“ด้วยเลี้ยงคงคาประลัยจนใหญ่   ทั้งเวลากินนอนไม่รอนรน
มันกลับขวิดคิกรายท่าลายล่าง   ชาญสร้างสี่ม้ายฝ่ายกุศล¹”

“ขวิด” เป็นอาการต่อสู้ของวัวหรือควาย. เหตุที่สุนทรภู่นำมาใช้ในที่นี้อาจจะเป็นเพราะอิทธิพลของเรื่องทรพีฆาทรพาซึ่งเป็นประสบการณ์ที่ฝังอยู่ในจิตสำนึกนั่นเอง. สุนทรภู่มองจะเข้าใจดีว่า มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะมีชาติกำเนิดสูงศักดิ์หรือต่ำเพียงใดก็ตาม มนุษย์ก็มีภาวะจิตที่เหมือนกัน. ภาวะจิตอย่างหนึ่งที่สุนทรภู่อธิบายให้เห็นเป็นตัวอย่างให้ดู ก็คือ ภาวะจิตที่ฮึกเหิมของการทำลายล้างอำนาจหรือชีวิตของผู้อื่นถ้าเกิดที่มีเพศเดียวกัน. การอธิบายตามหลักจิตวิทยาและมานุษยวิทยาของสุนทรภู่นั้นหนักไปที่บทบาทของสิ่งไหนที่มากกว่าคงคาประลัย. สุนทรภู่อยากอธิบายว่า พฤติกรรมที่สิ่งไหนที่แสดงออกที่เห็นุมาร อันเป็นเหตุให้พินธุมารเสียใจจนตายนั้น เนื่องมาจากสาเหตุใด. บมอิตีพิสัยมักจะแสดงออกมามากนอกใจเพราะมีเครื่องเรา เช่น กำลึงวังชา ตำแหน่งหน้าที่ ความฮึกเหิม ฯลฯ ในกรณีของสิ่งไหนที่ สุนทรภู่ออกแทรกสัญลักษณ์ของเครื่องเราไว้อย่างน่าสนใจยิ่ง. สัญลักษณ์ที่ฮึกเหิมคือ “คนสรรพยา” ของพินธุมาร, ดังที่สุนทรภู่อธิบายไว้ว่า:

¹ สุนทรภูู่, “สิ่งไหนที่กรพ,” นิทานคำกลอนสุนทรภูู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, 2501, หน้า, 19.

"จะกล่าวถึงพินทุมาร ชาญญญ
เป็นยาพิษภัยเกิดกับสำหรับกิน
กึ่งหนึ่งกินเป็นพระยานาคราช
กึ่งหนึ่งกินเนื้อเหลืองเรื่องอุไร
ไต่เผ่าตนสรรพยาในเหวหิน
กึ่งหนึ่งกินกลายเป็นนกแก้วไป
แสนอกาจขบกัดคนตักชัย
กึ่งหนึ่งไซ้รักลับกลายเป็นลิงลม"¹

ถ้าพิจารณาเฉพาะชื่อ "สรรพยา" หมายถึงสิ่งที่มีค่ามากมายสามารถนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์, โดยเฉพาะในด้านการบำรุงรักษาเยี่ยวยากคนให้ดำรงชีวิตอยู่ได้. แต่สรรพคุณของยานี้มีสี่ประการต่าง ๆ กันตามสี่ของใบไม้ เช่น :

"เอาใบเขียวเคี้ยวตามรูปก็กลายเป็นนกแก้วแพรวพรายบินลำพอง"²

กึ่งที่มีใบเป็นสีเขียวนี้ เมื่อเอามาเคี้ยวกินแล้วจะกลายเป็นนกแก้ว. "นก" โดยทั่ว ๆ ไปเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นอิสระ เพราะนกมีปีกที่จะบินไปในที่แห่งใดก็ได้ตามใจปรารถนา. คำว่า "บินลำพอง" แสดงให้เห็นความหมายว่าเป็นอิสระไม่ต้องอยู่ในอำนาจของใคร ไม่ต้องพึ่งใคร เป็นตัวของตัวเอง. ดังนั้นกึ่งที่มีใบเป็นสีเขียว จึงแสดงสภาพความรู้สึกของมนุษย์ที่ต้องการความเป็นอิสระ ไม่อยู่ในการปกครองหรือในการควบคุมบังคับบัญชาของผู้ใด, ดังที่พราหมณ์เทพจินดาแสดงความลึกลับใจ เมื่อเห็นสรรพคุณของใบยานี้ว่า :

"กินเป็นนก นึกไปไหน ก็ไปง่าย"³

ภาพพจน์ของนก ยังแสดงความหมายของความสุข ความสดชื่นรื่นรมย์. ดังที่บรรยายว่า :

"แล้วแบ่งปันกันกินสิ่งทั้งสอง
บินละลิวปลิวลมขึ้นลอยฟ้า
ทั้งพี่น้องกายกลายเป็นปักษา
คอยรอนรารอเรียงมาเคียงกัน"⁴

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

“ปลิวลม” แสดงให้เห็นภาพที่มีจังหวะความเคลื่อนไหว เกิดความรู้สึกสนุกสนานและสดชื่น.

“ลอยฟ้า” ให้ความรู้สึกในทำนองที่ว่าเป็นไทแก่ตัวเอง เป็นใหญ่เหนือผู้อื่น ไม่อยู่ในใค้บังคับบัญชาของใคร.

เมื่อสุนทรภู่บรรยายถึงสี่เขียว, สุนทรภู่แสดงอารมณ์ความรู้สึกสอดคล้องไปควยวาว:

“ที่กิ่งข้าง ตะวันออก เชี่ยวชบชชื่น”¹

การบรรยายดังกล่าว ชวนให้วิเคราะห์ลึกลงไปอีกว่า สุนทรภู่จะคงแฝงความหมายอันลึกซึ้งเกี่ยวกับสี่หนึ่ง ๆ ของใบไม้ไว้ควยว. โดยทั่ว ๆ ไป “สี่” นับว่าเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่ออารมณ์หรือจิตใจของมนุษย์เป็นอย่างดีตามหลักจิตวิทยา. หากนำหลักธรรมชาติของสี่มาอธิบายสัญลักษณ์ของใบไม้ของต้นสรพยาในวรรณคดีเรื่องนี้, ก็จะปรากฏว่า สี่ของใบไม้มีความหมายกลมกลืนกับเนื้อเรื่องอย่างน่าประหลาด, เช่น สี่เขียว เป็นสี่ที่ไม่ก้าวร้าว (Non-aggressive) และเป็นสี่ที่สดชื่น (Refreshing) เมื่อนำมาเทียบกับสัญลักษณ์ของใบไม้สี่เขียวที่สุนทรภู่ใช้จินตนาการสร้างสรรค์ขึ้นไว้, ก็พบว่า สอดคล้องกับเนื้อเรื่องเป็นอย่างดี; เพราะ “นก” หมายถึงความเป็นอิสระ ความสดชื่นรื่นเริง ความสุขรื่นรมย์. เมื่อทั้งสองคนกินใบยาสี่เขียวกลายเป็นนกแก้วแล้ว ก็ได้รับความเป็นอิสระ มีเสรีภาพเป็นไทแก่ตัว ไม่ต้องตกอยู่ใต้อำนาจของพินทุมารอีกต่อไป. ความเป็นอิสระทำให้จิตใจสดชื่น รื่นรมย์. คอมายงโคพบเนื่อค โคพบพอแม. เหตุการณ์เหล่านี้ล้วนแต่เป็นสิ่งที่นำความสุขมาให้. การใช้สี่ “เขียวชบชชื่น” อันเป็นภาพสะท้อนของต้นไม้ใบหญ้าที่เขียวขจี จึงเหมาะสมสอดคล้องกับเนื้อเรื่องอันสดชื่นรื่นรมย์ในระยะหลัง ๆ เป็นอย่างยิ่ง.

ตัวอย่างคำประพันธ์ ดังโคล่แสดงมาข้างต้น ย่อมแสดงให้เห็นว่าสัญลักษณ์ของใบไม้สี่เขียว และนก ที่แปลหรือตีความออกมาแล้ว มีความหมายที่ลึกซึ้งเหมาะสมกับเนื้อเรื่องพอสมควร. สิ่งใดปรากฏอยู่ในสภาพของบุทรบุญธรรมที่ได้รับความรักความทะนุถนอมอย่างมากมายจากพินทุมาร

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

ก็จริงอยู่, แต่ดาพิจารณาอีกแง่หนึ่งก็จักได้ว่า สิ่งไกรภพมีสภาพเป็นเซดของยักษ์ อยู่ในความควบคุมดูแลของยักษ์ ไม่มีเสรีภาพ ไม่มีอิสระ. ดังนั้น การที่สิ่งไกรภพได้ "ยา" แห่งเสรีภาพมาเป็นสมบัติของตนเอง จึงนับว่าเป็นยาที่รักษาจิตใจของสิ่งไกรภพได้อย่างแท้จริง.

ที่สำคัญก็คือ สุนทรภู่มีโลกดวถึงนภธรรมคา หากกล่าวถึง "นกแก้ว". การใช้นกแก้วเป็นตัวละครเอกของเรื่องจัดเป็นการจัดสรรที่เหมาะสม, เพราะนกแก้วเป็นสภาพแปลงกายของสิ่งไกรภพ เมื่อพบนางสร้อยสุกา. สิ่งไกรภพในสภาพของนกสามารถพูดจาขอและและเกี่ยวพาราสีนางสร้อยสุกาได้อย่างเหมาะสม ดูไม่เหลือเชื่อ, เพราะนกแก้วเป็นนกที่พูดภาษาคนได้, ดังนั้นสิ่งไกรภพพูดขอและว่า :

"นกแก้วพรอคคอดเดี่ยวสำเนียงเสนาะ	แมขอและเหลือเอกเหมือนเมขลา
ฉันอยู่ควยควยไม่โหจะโกรธา	จะคอนวาทระกำให้ชำใจ
จะผูกมัดคักปีกฉวยฉีกแล้ว	โอินกแก้วจะไม่มีที่อาศัย
มีเจานายร้ายเหลือฉันเบื่อใจ	จะลาไปอยู่ป่าพนาวัน" ¹

ในอันดับต่อมา สุนทรภู่มรย่าวว่า กิ่งที่มีใบสีแคงนั้น เมื่อเค็ดมาเคียวกินแล้วจะกลายเป็นพระยานครราช, ดังคำมรย่าวว่า :

พอกสิ้นกายกลายเป็นนครราช	"เข้าเค็ดใบแคงเคียวทั้งสองคน
นัยน์ตาแคงแผลงฤทธิคำรามรณ	ทำอำนาจเลื่อยไลกันดับสน
	ภาษาคนก็ยงรู้อยู่ในใจ" ²

"นครราช, อำนาจ, เลื่อยไล, นัยน์ตาแคง, แผลงฤทธิ, คำรามรณ" ล้วนแต่เป็นคำที่มีความหมายแสดงพลังอำนาจ ความเข้มแข็ง ความศรัย และการแสดงพฤติกรรมที่โหดร้ายนั้นออกมาควยกำดัง. ลักษณะดังกล่าวเป็นความต้องการจำเป็นทางร่างกาย (Physical need) ตามหลักมานุษยวิทยา. ชาลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) ซึ่งเป็น

¹ เรื่องเคียวกัน, หน้า 45.

² เรื่องเคียวกัน, หน้า 44.

นักชีววิทยาที่มีชื่อเสียงก็แสดงความเห็นว่า, มนุษย์มีพลังอำนาจแฝงอยู่ในภาวะการ เจริญ
เติบโตของร่างกาย และจำเป็นต้องแสดงออกมาตามธรรมชาติ กลายเป็นความก้าวร้าว
(Aggression) คอยคุกคนอื่น. ความหลักจิตวิทยา ปรอยค์เชื่อว่า มีสัญชาตญาณมุ่งตาย
(Death instinct) พยายามทำร้ายร่างกายตนเองให้กลับไปสู่สภาวะอนินทรีย์
(Inorganic system). แต่ในขณะเดียวกัน จิตใจของมนุษย์ก็มีสัญชาตญาณมุ่งเป็น
(Life instinct) คอยต่อสู้ปกป้องระบบการทำงานของสัญชาตญาณแรกอยู่ตลอดเวลา.
ผลของการต่อสู้ก็คือมีการ เบี่ยงเบน (Deviation) การทำลายหรือทำร้ายไปยังวัตถุหรือ
บุคคลภายนอก, ทำให้มนุษย์ทุกคนมีพฤติกรรมที่ก้าวร้าว (Aggressive behaviour).¹
ไบโม่แดงและพระยานาคราชเป็นสัญลักษณ์ขัดแย้งทางจิตใจและร่างกายที่สุนทรภู่บรรจุสร้าง
ขึ้นแทนความจริงดังกล่าว. ความโหดร้ายและความต้องการที่จะทำร้ายผู้อื่นให้ถึงตาย
แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในบุคลิกลักษณะของพระยานาคราช, และสีแดง "ดังแสงชาด"²
ของไบโม่, ตลอดจนในคำบรรยายที่ว่า :

“กึ่งหนึ่งกินเป็นพระยานาคราช แสนฉกาจขมกัคนัตถ์นัย”³

สภาพจิตดังกล่าวมีอยู่ประจำในจิตใจของมนุษย์ทั่วไป ไม่มีผู้ใดละเว้นได้. ถึงแม้
จะไม่แสดงออกมารอง ๆ ลักษณะความรู้สึกเหล่านี้ก็อาจจะแฝงอยู่ในจิตใจที่สำนึกของเรา,
จนบางครั้งเราเองอาจจะไม่รู้สึกตัวเลยก็ได้ว่ามีความต้องการ เช่นนี้. ตัวอย่างเช่น
คนไทยในสมัยโบราณ มีกีฬาชนไก่, ต่างคนต่างจับไก่ของตนมาต่อสู้กันอย่างดุร้าย จนได้
หมกแรง เพราะถูกจิกจนเลือดไหลกาย; ฝ่ายคนคู่ก็ร้องตะโกนเชียร์ไปอย่างสนุกสนาน.
ส่วนในสมัยปัจจุบันคนไทยก็ชอบมวย ไม่ว่าจะเป็นมวยไทย มวยสากล หรือมวยปล้ำ
บางคนสมัคร เป็นนักมวยเองเพราะชอบต่อสู้; ในต่างประเทศก็เช่นเดียวกัน, กีฬาสู้

¹ อานรายละเอียดเรื่องความก้าวร้าวในบทวิจารณ์ "ความก้าวร้าวของตัวละคร
ในเรื่องขุนช้างขุนแผน", หน้า 76 - 123.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

วัฏกระหิงในประเศสเปน หรือการต่อสู้กับสิ่งโคทนาพระที่นึ่งกษัตริย์โรมันในสมัยโบราณ ฯลฯ ก็ได้รับความสนใจจากคนทั่วไป. แมแต่ในจิตของเด็กที่ไร้เดียงสา ก็มีสภาพจิตคังกล่าว, คังที่ เราอาจจะเคยเห็นเด็กบางคนเอากระป๋องผูกหางสุนัข แล้วเฝ้าดูสุนัขวิ่งพลางร้องควยความเจ็บปวด เพราะกระป๋องไปกระทบหางสุนัข, บางครั้งก็อาจจะถึงกับถูกฝากระป๋องบาด เลือดไหลหยดไปตามทางที่มันวิ่ง, เด็กบางคนก็ชอบเอาไฟจุดหางแมว เป็นต้น.

"สี่แดง" ที่สุนทรภู่บัญญัติขึ้นเป็นสัญลักษณ์ของภาวะจิตใจคังกล่าวก็เหมาะสมถูกต้องตามหลักธรรมชาติของสีมีไชนอย, เพราะสี่แดงเป็นสีที่มีกำลัง มีอำนาจ (energetic) และเป็นสีที่มีอิทธิพล ก้าวร้าว (aggressive). การที่สุนทรภู่ใช้ใบยาสี่แดงให้ หมายถึงพระยานครราช จึงเป็นการเหมาะสมอย่างยิ่ง, เพราะพระยานครราช เป็นสัญลักษณ์ของความดุร้าย มีกำลัง ก้าวร้าว มีอำนาจ. ขณะเดียวกันสี่แดงก็มีสีเหมือนสีเลือกมีนัยประทัด (Association)¹ ถึงการฆ่า การทำร้าย การสู้รบ ความโหดร้าย ทารุณ. หรืออีกนัยหนึ่งสี่แดงหมายถึงสี่ประจำองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความมีอำนาจเหนือผู้อื่น. หากพิจารณาตามเนื้อเรื่องสัญลักษณ์ต่าง ๆ คังกล่าวมาทั้งสิ้นนี้ก็สัมพันธ์กับเนื้อเรื่องอย่างเหมาะสมเจาะ. เป็นคังว่า ในแง่ของความดุร้ายกระหายเลือด การสู้รบ การฆ่า ฯลฯ, ทั้งสิงห์ไกรภพและพราหมณ์เทพจินดา ก็มีลักษณะคังนั้น, คือเมื่อหนีไปแล้วก็โคไสคนเป็นจำนวนมาก. รายแรกก็คือ ชาวพินทุมาร ผู้เลี้ยงคูดนประจวบพอแท้ ๆ ควยปณอิทธิพลที่แฝงอยู่ในจิตไร้สำนึก. ต่อมาก็โคไสพของสร้อยสุคางาง ลูกสมุนของพวดยักษ์บาง ฯลฯ. ในความหมายของการเป็นกษัตริย์ ภายหลังทั้งสองคนก็โคเป็นกษัตริย์. สิงห์ไกรภพโคครองเมืองโกญจาซึ่งมีคามารคางกให้. ส่วนพราหมณ์เทพจินดาก็โคครองเมืองมรวัน ซึ่งเป็นเมืองของนางสร้อยสุคางาที่สิงห์ไกรภพมอบหมายให้ปกครอง, เนื่องจากเมืองมรวันชาคกษัตริย์เพราะสิงห์ไกรภพฆ่าคางไปเสียแล้ว.

กึ่งที่สาม คือกึ่งที่มีใบเป็นสีเหลือง เมื่อเคี้ยวกินแล้วจะทำให้คางเป็นทอง, คังที่บรรยายวา:

¹ อานค่างอธิบาย "นัยประทัด" , หน้า 177 - 8.

“แล้วเอาใบไม้เหลืองมากินลง เนื้อเป็นทองธรรมชาติสะอาด”¹

“ทอง” จัดไว้เป็นสัญลักษณ์ของความมั่งมี ร่ำรวยหรือความมียศศักดิ์. ในแง่ของจิตวิทยา มนุษย์ชอบความร่ำรวย, ความมีหน้ามีตา, ความสวยงาม เพื่อเป็นสิ่งที่ดึงดูดความสนใจของผู้อื่น, มนุษย์ชอบทำตนเป็นที่สนใจของผู้อื่น. ในเรื่องนี้ก็เช่นเดียวกัน พราหมณ์เทพจินตนาการเกี่ยวกับสิ่งทึกรภพว่า:

“กินเป็นทองผ่องแผ้วในผิวเนื้อ	ปะผูหญิงยิงเรือกงรักเรา
นี่แสนจนคนยูจะพบเห็น	มาหนีเร้นอยู่ในเวียงเพิงภูเขา
เหมือนปักษีปีกหักลงพักเขา	ทองเงียบเหงาอยู่ในทองทั้งสองรา” ²

จะเห็นได้ว่า ความเงียบเหงาเปล่าเปลี่ยวเป็นศัตรูที่ร้ายกาจที่สุดสำหรับมนุษย์. มนุษย์ชอบรวมสมาคมกับผู้อื่นหรือต้องการความรักจากผู้อื่น. ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ความต้องการทางจิตใจดังกล่าวสมปรารถนาได้ก็คือ ความมั่งคั่งหรือความมียศศักดิ์, ทั้งนี้อาจจะหมายถึงทรัพย์สินเงินทองที่คนทั้งสองขโมยจากพินทุมาร ไปก็ได้. นอกจากนี้“ทอง” ยังทำให้เกิดนิยประทัดไปถึงวรรณคดีซึ่งเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า วรรณทอง. การที่สิ่งทึกรภพไปพ้นจากพินทุมารและภายหลังได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองโกญจันนั้น, สัญลักษณ์ของทองอาจจะเป็นการเตรียมการฉลองหน้าสำหรับสิ่งทึกรภพก็เป็นได้. หากพิจารณาตามหลักธรรมชาติของดี, “ดีเหลือง” เป็นสิ่งที่ประกะประกะเป่า (vital) เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิต. ในเนื้อเรื่อง เมื่อกินใบไม้สีเหลืองจะมีกายเป็นทองทั้งตัว ทองย่อมหมายถึงความมั่งคั่งร่ำรวย เป็นบีกแผนซึ่งมีความสำคัญต่อชีวิตอยู่ไม่น้อย. การที่สิ่งทึกรภพและพราหมณ์เทพจินตนาการเป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง ประสบความสำเร็จในชีวิตและสมหวังในสิ่งที่ตนปรารถนา ก็หมายความว่าความหมายของสีสอดคล้องกับเนื้อเรื่องเช่นกัน.

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

กิ่งสุดท้าย คือกิ่งที่มีใบยาเป็นสีขาว เมื่อเคี้ยวกินแล้วจะกลายร่างเป็นลิงลม,
กิ่งที่สุนทรภู่บรรยายว่า:

“เจ้าพร้าหมดไปเก็บใบชวานั้นมา แล้วเคี้ยวกินตรงหน้าพระน้องชาย
เป็นลิงลมโลดโลกันในตัว”¹

“ลิง” มีนัยประท้วงถึงทฤษฎีของคาร์วิน (Charles Darwin) ที่ว่ามนุษย์มีวิวัฒนาการมาจากลิง ทำให้เราเห็นภาพซึ่งมีรูปลักษณะที่มีส่วนคล้ายร่างกายมนุษย์มากที่สุด; มีหัว มีหน้าอก มีแขนมีขา ไม่มีเสื้อผาปกปิด แต่มีขนรุงรังอยู่ทั่วร่างกาย. ภาวะของมนุษย์ในระยะแรก (Primitive man) นี้ เป็นระยะที่ยังไม่มีอารยธรรม, ยังไม่มีความคิดวิไลซ์ครอบคลุมอยู่ดังเช่นปัจจุบัน. มนุษย์ในขณะที่ไม่มีความคิดวิไลซ์จึงกล่าวขอมมีสภาพไม่ผิดกับสัตว์, คือ กระทำการต่าง ๆ หรือแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ตามสัญชาตญาณ เช่น กิน นอน สมสู่ หรือต่อสู้ ก้าวร้าว. หากวิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาของฟรอยด์ สภาพของมนุษย์เช่นนี้เทียบได้กับ id² ซึ่งคิดค้นมนุษย์มาตั้งแต่แรกเกิด, มนุษย์กระทำการทุกอย่างไปตามแรงกระตุ้นของ id ปราศจากแรงต้านทาน ปราศจากการควบคุมของ ego หรือ superego, ชาติแท้ของมนุษย์เป็นเช่นนี้. การที่สุนทรภู่อ้างถึงลักษณะของลิงขึ้นมาได้สอดคล้องกับหลักจิตวิทยาและมานุษยวิทยาอันนับว่าเป็นสิ่งที่ชวนพิศวงเป็นอย่างยิ่ง. ในเนื้อเรื่อง เมื่อจะมีการแปลงกายเป็นลิงครั้งใด มักจะมีพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยการต่อสู้ประจัญหน้า การลักลอบ หรือการสมสู่อยู่เสมอ,

เช่น	“พร้าหมดไฟเลี้ยงเมียมองเห็นน้องรัก แล้วกินใบไม้ยาเป็นพาลี ทั้งคืนมีมือย้อยคอรูชยักษ์ พลัดตกน้ำคำพลขทางรบกััน	รบกับยักษ์แรงน้อยต้องถอยหนี ไคทวงทีโถมจับกับกุมภันต์ เข้าขบกับจตุพักตร์ฉลัดฉินฉัน ตีกุมภันต์จมลงในคงคา” ³
------	---	---

¹ เรื่องเคี้ยวกิน, หน้า 45.

² อานรายละเอียดเรื่อง id หน้า 15 - 17.

³ เรื่องเคี้ยวกิน, หน้า 92.

ภาพพจน์ของการต่อสู้ เกิดจากการต่อสู้แย่งกันตีวิถีไขไม่ได้รับผลสำเร็จใกล้จะพ่ายแพ้ ทำให้เกิดการมอดเคือกคาลถึงซีกผล, สลักความเป็นคนตีวิถีไขออกไป เหลือแต่ภาวะจิตใจที่ส่งผลให้แสดงพฤติกรรมอันร้ายเยี่ยงสัตว์ป่า ; ไขทั้ง "คืน" ทั้ง "มือ" และทั้ง "ขบ" ทั้ง "กัด" คุกต่อสู้ ภาพพจน์นี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า สัญลักษณ์ของ "ลิง" ที่ไค้ตีความหมายตามหลักจิตวิทยาและมานุษยวิทยาจะไม่ผิดไปจากความตั้งใจของสุนทรภู่

นอกจากนี้ภาพพจน์ของลิง อาจจะหมายถึงร่างกายอันเปลือยเปล้าของมนุษย์ซึ่งแสดงถึงความต้องการทางชีววิทยาของสัตว์โลกที่จะขาดเสียมิได้, คือการสืบพันธุ์ หรือความต้องการ ความปรารถนาทางเพศ ตามแรงกระตุ้นของสัญชาตญาณทางเพศ (Sexual instinct) อันเกิดจาก id. ความหมายเช่นนี้ก็เห็นได้ชัดในเนื้อเรื่อง. สิ่งไกรภพมักกินใบยาสีขาวเพื่อแปลงร่างเป็นลิงลมเมื่อจะกระทำการอันเกี่ยวเนื่องด้วยหญิง, เช่น :

“พระอุ้มองคนงลักษณะสัพักกอด	ประสานสอดสายทรวงดวงสมร
แล้วคนคั่นกลืนยาเป็นวานร	อุ้มยังอร เคน เลยมาร เกยลาน
เหาะทะยานผานทวีปเขากลิบเมฆ	ลอยวิเวกวาคจิตขนิษฐา
น้ำค้างพรหมลมเซยร่าเพยพา	คอยเคลื่อนคลาดคลาดคล้ายสบายองค์
พระโอบอุ้มจุมพิตสนิทสนม	นางเอียงแอมอายจิตพิศวง” ¹

คำที่สุนทรภู่อธิบายที่สิ่งไกรภพอยู่ในสภาพของลิงนั้น ล้วนแต่แสดงภาพพจน์และความรู้สึก อันเห็นได้ชัดว่า, เป็นเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง, เช่น อุ้ม สัพักกอด ประสานสอด ฯลฯ. ส่วนคำกริยาที่สุนทรภู่อธิบายบรรยายตอนพานางเหาะขึ้นไปนั้น ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้ง อาจจะมี ความหมายบางประการแฝงอยู่. ตามความรู้สึกของผู้เขียน ข้อความสั้น ๆ ตอนที่ยกมานี้ อาจจะจัดเป็นบทอัครรยอย่างย่อตามแบบฉบับของวรรณคดีไทย. ถ้าพิจารณาตามภาพพจน์ที่บรรยายเอาไว้ จะพบว่ามันจึงหะความเคลื่อนไหว (Movement) แฝงอยู่อย่างเห็นได้ชัด, เช่น “ทะยาน ผาน เขา” ก็มีความหมายเชิงนี้ยัประหวัดไปถึงกริยาของการรวมรักได้, “กลีบเมฆ” เป็นสัญลักษณ์ที่ก่อให้เกิดภาพพจน์ได้, “ลอยวิเวก

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

หว่ากจิต" ก็อาจจะแสดงถึงอาการของฝ่ายหนึ่งที่มีอารมณ์และความรู้สึกขณะทำการรวมรัก,
 "นำคางพรม ลมเซบ คอยเคลื่อนคลา คดาคคดา ย สบายองค์" คำต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่
 สามารถตีความหมายให้เข้ากับข้อเท็จจริงดังกล่าวได้. ดังนั้นสัญลักษณ์ของสิ่งที่ได้แปลความ
 หมายไวข้างต้น คงจะไม่ผิดไปจากความตั้งใจของสุนทรภู่มากนัก ดังเหตุผลที่โดยมากประกอบ
 ขอบเสนอดังกล่าว.

ครั้นพิจารณาในแง่ของสัญลักษณ์ของ "สีขาว" ตามหลักธรรมชาติของสี, สีขาวเป็น
สีที่เป็นกลาง (Neutral) ผสมกับสีอื่น ๆ ใทุกสี. ลักษณะเช่นนี้มีส่วนคล้ายคลึงกับ id ตาม
ทฤษฎีของ فروยด์, เพราะ id เปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลของ ego และ superego.
 ในที่นี้ สุนทรภู่ใช้ใบยาสีขาวให้หมายถึงสิ่งลม ซึ่งใตัวเคราะห์มาแล้วว่าอาจจะเป็นสัญลักษณ์
 ของสัตว์โลกหรือสัญชาตญาณดั้งเดิมของมนุษย์, ก็นับว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกับ id เช่นเดียวกัน.
 เป็นเรื่องที่ชวนคิดว่า เหตุใคสุนทรภู่จึงใช้สีขาว เป็นสัญลักษณ์แทนสัญชาตญาณดั้งเดิมของมนุษย์
 ซึ่งมีบทบาทของความสัมพันธ์ทางเพศปรากฏอยู่ในเรื่องเป็นอย่างมาก. คงจะไม่เป็นการออกนอก
 เรื่องมากเกินไป ถ้าจะสันนิษฐานไว้ในที่นี้ว่า สุนทรภู่อาจจะพิจารณาเห็นว่า เรื่องความสัมพันธ์
 ทางเพศเป็นเรื่องที่บริสุทธิ์ เป็นธรรมดาหรือธรรมชาติของสัตว์โลก, มิได้เห็นว่าเป็นเรื่อง
 ทรนชาแต่อย่างใด; จึงใคเลือกเอาสีขาวอันเป็นสีที่บริสุทธิ์สะอาดเป็นสัญลักษณ์แทนเรื่องดัง
 กล่าว.

ระบบสัญลักษณ์ของสุนทรภู่ใคสร้างสรรค์ขึ้นในรูปของ "คนสรรพยา" นี้ ค่อนข้างจะ
 มีความหมายกลมกลืนเข้ากับเนื้อเรื่องทุกตอน ไม่ค่อยมีตอนใคที่ขัดกัน. ทั้งใความหมายทั่ว ๆ
 ไป ในค่านการค่านเรื่องและโครงเรื่อง, หรือความหมายใแง่จิตวิทยาเกี่ยวกับความ
 ต้องการทางจิตใจของมนุษย์, และความหมายใแง่ชีววิทยาและมานุษยวิทยาเกี่ยวกับความ
 ต้องการทางร่างกายของมนุษย์, สัญลักษณ์ใคก็ให้ความหมายที่เหมาะสมและถูกต้องตามหลัก
 ธรรมชาติและหลักวิชาการอย่างคี่เยี่ยม อีกทั้งมิใคเสียซึ่งความงามทางศิลปะ. สิ่งใคศึกษา
 คนควาคือ เหตุใค สุนทรภู่จึงกล่าววาคืออย่างนี้ เป็น "ยาทิพย์". หากจะวิจรรณาคาคอบความ
 หลักวิชาการ ก็ยอมจะกล่าวใควา สุนทรภู่สามารถเข้าใจวา มนุษย์มีความต้องการทั้งทางค่าน
 ชีววิทยา (Biological needs) และความต้องการทางค่านจิตใจ (Psychological needs)

ความเศร้า หรือการร้าย ทำลาย หรือทำร้าย เป็นการแสดงออกทางหนึ่งของความต้องการทางจิตวิทยา ในแง่ของความตองการที่จะรอดพ้นจากอันตราย. ขณะเดียวกันก็เป็นการแสดงออกของความตองการทางจิตใจ เพราะมนุษย์มีความปรารถนาที่จะทำลาย (Death wishes) อันเกิดจากสัญชาตญาณมุงตาย (Death instinct). การารมหรือความรู้สึก ความปรารถนาทางเพศรส ก็เป็นทั้งความตองการทางจิตวิทยาและจิตใจด้วย. นอกจากนี้ ความตองการที่จะเป็นอิสระมีเสรีภาพ, และความตองการที่จะเป็นที่สนใจของผู้อื่น, ความตองการที่จะมีเกียรติยศ ชื่อเสียง ความสำเร็จ ความมีอำนาจ ความร่ำรวย ฯลฯ เหล่านี้ ก็เป็นความตองการทางจิตวิทยาอันขาดเสียมิได้เช่นเดียวกัน.

ความตองการที่ประการซึ่งสุนทรภู่แต่งแฝงอยู่ในรูปของสัญลักษณ์ "คนสรรพยา" ซึ่งเป็น "ยาพิษที่เกิดกับสำหรับคน" ควรจะมีความสัมพันธ์กับแก่นเรื่องอันเป็นหลักแบบฉบับ คือ ปมอิจฉาส้อย่าง. ที่สันนิษฐานเช่นนี้ ก็เพราะสิ่งทไกรภพไคมาพบคนสรรพยา รุสรพคุณของคนสรรพยาแล้ว จึงแสดงพฤติกรรมที่เป็นปมอิจฉาขึ้น. ชีวิตของสิ่งทไกรภพตั้งแต่เกิด อยู่ในความคุ้มครองของพินทุมาร ตองปฏิบัติตนอยู่ในโอวาทของพินทุมาร, มีพินทุมารคอยควบคุมความประพฤติอยู่ตลอดเวลา. ครั้นเติบโตขึ้น ก็เริ่มปรารถนาความเป็นอิสระซึ่งไม่เคยได้รับ, แต่ตระหนักดีว่ามีหนทางจะได้รับ เพราะตนมีกำลังวังชา, ดังที่สุนทรภู่บรรยายว่า :

“คอยกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงไว้ในไพร่สาธิต	จนกุมารเติบโตใหญ่ในคูหา
มีกำลังคั่งหนึ่งสิงหรา	ผลักศิลาปิดปากถ้ำนั้นทำลาย
ท้าวกุมภกษัตริย์หวาดประหลาดจิต	คูเด็กนิคหนึ่งกำลังนั้นใจหาย” ¹

กำลังวังชาดังกล่าวเปรียบประดุจพระยานาคราช ซึ่งมีความร้ายถึงขนาดฆ่าคนให้ถึงแก่ความตายได้. นอกจากนี้สิ่งทไกรภพยังมีความตองการทางเพศเพราะเริ่มเติบโตเป็นหนุ่มแล้ว. การถูกกักขังอยู่ในถ้ำซึ่งห่างไกลจากชุมชน ทำให้ความตองการนั้นไม่สมปรารถนา, ไคแต่สะสมคุกรุ่นอยู่ในจิตใจ. ความปรารถนาชื่อเสียง ยศศักดิ์ หรือทรัพย์สินเงินทองก็มีอยู่ในจิตใจของสิ่งทไกรภพด้วย. อารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ถูกสะสมเอาไว้เป็นเวลานาน,

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

และเมื่อไคพบ "คนสรรพยา" ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งต่าง ๆ ดังได้ตีความไว้โดยละเอียด, ซึ่งล้วนแต่เป็นเครื่องมือที่จะทำให้สิ่งใดที่กรภหนีไปให้พ้นจากผู้ที่ทำตนเป็นอุปสรรคก็คความ ความต้องการของคน คือ ฟินทุมาร ไค, สิ่งใดที่กรภจึงมาพอเสียด้วยปมอภิปัสที่แฝงอยู่ในจิตใจ; เพราะสิ่งใดที่กรภพินทุมารทุกสิ่งทุกอย่างมาจากพอไคแล้ว ไม่ว่าจะเป็นความป้อิสระ, ความมีอำนาจ หรือกำลังวังชา, ความร่ำรวยหรือทรัพย์สินสมบัติเงินทอง, ตลอดจนความปรารถนาที่จะใช้ชีวิต เป็นมนุษย์แท้ ๆ ที่คล้ายคลึงกับสัตว์โลก ก็คือ ความต้องการทางเพศ. สิ่งใดที่กรภสามารถ ทำร้ายจิตใจของพอไคโดยไม่รู้สึกตะขิดตะขวงใจ, เพราะการกระทำของสิ่งใดที่กรภเป็นการกระทำที่เกิดจากจิตไร้สำนึก, เช่นเดียวกับ ทรมานทรมาน พระยาพานมาพระยาปาง อภิปัสมา ไคอัส เทพซิดูสมาโครนัส โครนัสมายูเรนัส ยูเรนัสมาเอเชอร์ ฯลฯ. พฤติกรรมของการมา ทำลาย หรือลบเลือนอำนาจของผู้ให้กำเนิดต่าง ๆ ดังกล่าวมาทั้งสิ้น เกิดจากปมอภิปัสที่ นักจิตวิทยาตะวันตกวิเคราะห์เอาไว. นอกจากจะไขหลักจิตวิทยาแล้ว สุนทรภู่ยังไขหลัก มานุษยวิทยาและชีววิทยาอีกด้วย ความรู้นี้ถูกจัดให้แฝงอยู่ในรูปของสัญลักษณ์อันสวยงาม อย่างแยบคาย น่าชมเชยเป็นอย่างยิ่ง.

อาจกล่าวได้ว่า สิ่งใดที่กรภ มีแก่นเรื่องอันเป็นหลักแบบฉบับของมนุษยชาติ และมี การประกอบสัญลักษณ์ขึ้นมา เพื่ออธิบายและวิเคราะห์หลักแบบฉบับนั้น. สุนทรภู่จะสร้างสรรค์ ลักษณะดังกล่าวด้วยความตั้งใจหรือด้วยอิทธิพลของจิตไร้สำนึกส่วนรวมก็ตาม, ผลงานของ สุนทรภู่มิใช่ลักษณะเป็นหลักแบบฉบับอย่างเห็นได้ชัด. เพราะลักษณะดังกล่าวนี้เองที่ทำให้แก่นเรื่อง ของ สิ่งใดที่กรภ ซ้ำซากกับหลักแบบฉบับที่มีอยู่เดิมทั้งของไทยและของต่างประเทศ

หากพิจารณาอย่างลึกซึ้ง จะเห็นได้ว่า มีหลักแบบฉบับอีกหลักหนึ่งแฝงอยู่ในเรื่อง สิ่งใดที่กรภ โดยมีลักษณะคาบเกี่ยวกับหลักแบบฉบับเกี่ยวกับปมอภิปัส. หลักแบบฉบับนี้ไคแก่ สภาพจิตของลูกที่เมื่อเริ่มเติบโตขึ้นแล้ว เริ่มพิจารณาและมองเห็นความผิดพลาดของปู่ปกครอง ของตน. สิ่งใดที่กรภที่มีสภาพจิตดังกล่าว คือรู้สึกรังเกียจปู่ปกครอง และใครจะหนีไปไหน จากปู่ปกครอง. ในวรรณคดีหรือนิทานพื้นเมืองบางเรื่อง มีเรื่องราวเกี่ยวกับพฤติกรรมของลูก ที่หักล้างปู่ปกครองโดยไม่จำกัดเพศ. จึงอาจจะกล่าวได้ว่า การที่ลูกมีความปรารถนา หรือ แสดงพฤติกรรมหักล้างปู่ปกครองหรือพ่อแม่ เพื่อความเป็นใหญ่และเป็นอิสระของตน ก็จัดเป็น หลักแบบฉบับหนึ่งของจิตไร้สำนึกส่วนรวมของมนุษย์ เช่นเดียวกัน.

นิทานพื้นเมืองบางเรื่องของไทยก็กล่าวถึงพฤติกรรมอันแสดงให้เห็นว่า มนุษย์มีจิตไร้สำนึกอันเป็นหลักแบบฉบับดังกล่าวแฉ่งอยู่, เช่น เรื่องก่องข้าวน้อย.¹ มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า ชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อ "ทอง" เป็นคนขยันขันแข็ง, มีแม่เป็นหม้ายซึ่งรักและคามใจเขามาตั้งแต้อย่างเขาวัววัย. เมื่อทองเติบโตขึ้นจึงกลายเป็นคนเจ้าอารมณ์ โมโหและฉุนเฉียวโง่งาย. วันหนึ่งทองทำนาอยู่จนสาย ใต้เวลาที่แม่จะเอาข้าวใส่ก่องมาส่งให้ แต่แม่ก็ยังไม่ว่าง. เมื่อถึงเวลาเที่ยงแคครอนจักมาก ทองหิวข้าวจนตาลาย, ครั้นเห็นแม่เดินหิ้วก่องข้าวอันเล็กซึ่งมีไซอันที่เคยใช้อยู่เป็นประจำก็โกรธ, กระโจกถามแม่ว่า ก่องข้าวอันใหญ่หายไปไหน. แม่ก็ตอบเสียงอ่อน ๆ ว่า มันหายไปแต่ก็ไต่คู้ข้าวใส่ก่องน้อยนี้มาจนแน่น มีปริมาณมากกว่าปรกติเสียอีก. ทองไม่ฟังเสียง คาวาแม่ควยถอยคำอันหยาบคาย ทั้งยังไต่กระโศกเตะแม่เต็มแรง จนแม่เซลด้าไปเกือบตกคันทนา, ทั้งยังคว้าเอาแอกที่ใช้เทียบคอกควายซึ่งอยู่ใกล้ ๆ มือ ฟาดกระหน่ำลงบนศีรษะของแม่เต็มแรง, แล้วควาก่องข้าวน้อยและอาหารมานั่งกิน ปล่อยให้แม่นอนฟูบสิ้นสติอยู่ข้างคันทนา. เมื่อกินจนรู้สึกอิ่มแล้ว ข้าวที่แม่ไต่ใส่ก่องมายังเหลืออยู่อีกเป็นจำนวนมาก จึงนึกถึงคำของแม่ไต่. ทองรีบตรงไปที่รางของแม่ แต่พบว่าแม่ของตนสิ้นใจเสียแล้ว. ทองมีความเศร้าโศกเสียใจมาก จึงสร้างพระธาตุครอบกระดูกของแม่ไว้ด้วยตนเอง, แล้วก็บวชเป็นพระภิกษุไปจนตลอดชีวิต. พระธาตุของแม่ ปัจจุบันยังคงปรากฏอยู่ที่อำเภอไชยธร จังหวัดอุบลราชธานี.

หลักแบบฉบับ ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกันนี้มีปรากฏในวรรณคดีที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรด้วย เช่น เรื่องสังข์ทอง. สังข์ทองจัดเป็นทั้งวรรณคดี, คีตกวีแต่งเป็นบทละครนอกในสมัยรัชกาลที่สองแห่งกรุงรัตนโกสินทร์, เป็นตำนาน คือที่มีเขานางพันธุรัตปรากฏอยู่ในเขตจังหวัดเพชรบุรีและประจวบคีรีขันธ์, และเป็นนิยายปรัมปรา คือที่ถือกันว่าเป็นชาดก ชื่อสุวรรณสังข์ชาดก ซึ่งเล่าสืบต่อมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล. ความนิยมเรื่องนี้ซึ่งมีมานานนับเป็นพันปี และปัจจุบันก็ยังคงนิยมอยู่, ชวนให้สันนิษฐานว่ามีหลักแบบฉบับของจิตไร้สำนึกส่วนรวมของมนุษยชาติปรากฏอยู่จริง.

สังข์ทอง มีเนื้อเรื่องย่อ ๆ ว่า นางจันทเทวีตลอดบุตรเป็นหอยสังข์. ท้าวศิวมิลชัยทั้งสองแม่ลูกออกจากเมือง. เมื่อถูกลอยแพไปนั้น กระแสดลมและคลื่นรุนแรงมาก ทำให้แพแตก, ทั้งสองจึงต้องพลัดกัน. นางยักษ์ชื่อนางพันธุรัตมาพบพระสังข์เข้าจึงนำไปเลี้ยงเป็นบุตร

¹ นิทานพื้นเมืองของไทย (พระนคร : มกุฏศึกษา, 2503).

บุญธรรม. นางรักพระสังข์ราวกับลูกแท้ ๆ ของตน. เมื่อพระสังข์หนี นางยักษ์ก็ตามหาจนพบ และขอร้องให้พระสังข์กลับไปอยู่กับนางคามเดิม, แต่พระสังข์ไม่ยอมกลับ; นางพันธุรัตจึง ออกแตกต่ายด้วยความเสียใจ. พระสังข์ปลงศพมารดาแล้วเดินทางต่อไปจนโคโค และภายหลัง ก็โคพบพ่อแม่เดิม แล้วครองเมืองอย่างมีความสุข. ¹

เนื้อเรื่องสังข์ทอง เป็นเรื่องยืดยาวที่สนุกสนาน หากไม่มีเนื้อเรื่องตอนนางพันธุรัต เสียใจจนแตกต่าย ความก็ยังคงดำเนินต่อไปได้. การที่มีเหตุการณ์แสดงความรู้สึกถึงภัย หรือความพยายามที่จะหนีหลุดจากพันธนาการแห่งความรักของอุบคกรองในตัวพระสังข์ แสดงว่า เหตุการณ์ดังกล่าวคงจะมีความสำคัญอยู่ในนอบยอคจิตใจของทั้งผู้แต่งและผู้อ่านหรือผู้ฟัง, จัดเป็น ความรู้สึกในจิตใจสำนึกส่วนรวมของมนุษย์ทั่วไป อันจัดเป็นหลักแบบฉบับได้. ในบทละครเรื่อง สังข์ทอง กล่าวถึงความรู้สึกของสังข์ทองที่เริ่มชิงทั้งนางพันธุรัตอย่างไรสำนึกไว้วางใจ, เช่น :

“ว่าไปวันเดียวจะกลับมา	ไม่เหมือนนงาจาที่ว่าไว้
เหตุใดถอยคำพันเพื่อน	คลาดเคลื่อนกินวันทามันไม่
ครั้นว่าจะไปคืนเดียวไซ้	เจ็ดวันจึงได้กลับมา
ครั้นว่าจะไปเจ็ดวัน	กลับพลันวันเดียวไม่เหมือนว่า
นึกแล้วถอยคำพระมารดา	ที่ร้ายจะมาต่อเจ็ดวัน” ²

ต่อมาเมื่อพระสังข์รู้ว่า นางพันธุรัตเป็นยักษ์กินสัตว์และมนุษย์ ก็มีความรู้สึกถึงภัย นางยิ่งขึ้น :

“เห็นโครงเสื่อช่างกว้างทราย	ทั้งกายมนุษย์กับซากนี้
ตกใจไม่เป็นสมประคี	นึกแล้วชนนี้เห็นสำคัญ” ³

¹ “สังข์ทอง”, บทละครนอกกรวม 6 เรื่อง (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2501), หน้า 1 - 223.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ความรู้สึกดังกล่าวสะสมกันจนเมื่อสถานการณ์อำนวยให้ คือนางพันธุรัตออกไปหาภิน
ในป่า, พระสังข์จึงรวบรวมของวิเศษแล้วหนีไป. แม่นางพันธุรัตจะตามมาทันและอ่อนวอนให้
กลับไป, พระสังข์ก็ไม่ยอมกลับ; ทำให้นางพันธุรัตเสียใจจนอกแตกตาย.

บทบาทของแม่ที่เสียใจต่อการกระทำของลูกชาย เช่นเดียวกับในเรื่อง สังข์ทอง มี
ปรากฏอีกในเรื่อง พระอภัยมณี, คือตอนที่พระอภัยมณีถูกนางผีเสื้อสมุทรลักเอาตัวไป.
พระอภัยมณีได้สมสู่กับนาง มีลูกชื่อสินสมุทร. นางผีเสื้อสมุทรจึงเป็นแม่แท้ ๆ ของสินสมุทร.
แต่สินสมุทรก็เป็นคนเหตุที่ทำให้แม่ตาย หรืออีกนัยหนึ่งก็เป็นลูกแม่แท้ ๆ ของตน, เพราะ
สินสมุทร เป็นผู้ชวนพระอภัยมณีหนีจากแม่ด้วยความรังเกียจที่แม่เป็นยักษ์. ลักษณะของมาตุฆาต
ที่โดยกตัญญูอย่างนี้ จัดเป็นแบบฉบับที่แฝงอยู่ในจิตไร้สำนึก แล้วแสดงออกมาโดยไม่รู้ตัว.
อาจจะเป็นเพราะมีความรู้สึกว่าคุณมีบางสิ่งบางอย่างเหนือพ่อแม่, เช่น พระสังข์หนีนางพันธุรัต
ไม่สนใจต่อความรักที่สูงส่งประดุจแม่มังเกิดเกล้า เพราะพระสังข์ได้ของวิเศษจากแม่ไปหมดแล้ว
ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของหรือเวทมนตร์คาถา. สินสมุทรหนีนางผีเสื้อสมุทรก็เพราะสินสมุทรได้
กำลังวังชาทางเขี้ยวของแม่, ทำให้สินสมุทรแข็งแรง มีกำลังเหนือผู้อื่นจนคิดว่าตนไม่ต้อง
พึ่งแม่อีกต่อไป.

ข้อคิดวิจารณ์เรื่อง ทรพีทรพา พระยาภิงขระยาพาน สิงห์ไกรภพ สังข์ทอง พระอภัยมณี
และทองขวาน้อย ซึ่งวิจารณ์ในแง่หลักแบบฉบับ โดยนำหลักจิตวิทยา ชีววิทยา และมานุษยวิทยา
มาประกอบการวิเคราะห์ที่ตั้งใจกล่าวมานี้, เป็นเรื่องพิสูจน์ว่า วรรณคดี เรื่องราวตำนาน
นิทานพื้นเมือง หรือนิยายปรัมปราต่าง ๆ ย่อมเป็นตัวแทนหรือที่บันทึกภาพซึ่งสะท้อนให้เห็นจิตไร้
สำนึกส่วนรวมของมนุษย์, ซึ่งส่งผลให้มีการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ลักษณะเป็นแบบฉบับซ้ำ
หรือคล้ายคลึงกันมากหรือน้อยแล้วแต่โอกาส ภาวะ เทศะ และสถานการณ์. การวิเคราะห์
แก่นเรื่องเกี่ยวกับหลักทำการหักล้างพ่อแม่ด้วยหลักแบบฉบับ ทำให้เราเข้าใจได้ชัดเจนว่า เหตุใด
ก็จึงนิยมแต่งเรื่องทำนองนี้ซ้ำ ๆ กันอยู่เสมอ และเหตุใดคุณก็นิยมฟังหรืออ่านแก่นเรื่องซ้ำ ๆ
กันนี้ได้โดยไม่รู้สึغب่อยหน่าย